

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א).
"שפאמין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט).

גליון מס' 20
כסלו-טבת תשנ"ח

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

בהוצאת
מכון התורה והארץ
כפר דרום - חבל עזה
טל. 07-6847325
פקס. 07-6847055

מערכת:

הרב יואל פרידמן
הרב אביגדור לוינגר

החברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לשיבות

כל הזכויות שמורות

ISSN 0793 - 4262

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

		מאמר מערכת
5	הרב יואל פרידמן	שלך גדולה משלהם
		הגות
7	הרב צבי שורץ	חודשי השמן והדבש
		מאמרים הלכתיים
11	הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל	ברכת הגשמים
15	הרה"ג דב לנדא שליט"א	הזית
22	הרב יואל פרידמן	נתינת שמן תרומה לכהן
		תגובות
24	הרב יעקב אפשטיין	חיוב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני
26	הרב יואל פרידמן	באותו ענין
		סקירות מדעיות
27	ד"ר אביחיל גרינברגר	צרעת התאנה
		תשובות קצרות
29	הרב יהודה הלוי עמיחי	אכילת תאנים מופרות
30	הרב עזריאל אריאל	שותפות גוי ויהודי בגידולים
		כשרות
31	הרב אלי מיימון	שמן זית: בעיות הלכתיות וצרכניות
33		מפתח נושאים כללי חוברות 1-20

רשימת המשתתפים בקובץ

הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל	ראש ישיבות בני עקיבא
הרה"ג דב לנדא שליט"א	ראש מחלקת יבוא הרה"ר לישראל
הרב עזריאל אריאל	רב היישוב עטרת
הרב צבי שורץ	ר"מ ישיבת נוה דקלים
הרב אלי מיימון	מח' חרושת ותעשיה, הרה"ר לישראל
הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יואל פרידמן, הרב יעקב אפשטיין, ד"ר אבו גרינברג	מכון התורה והארץ

הרב יואל פרידמן

שלך גדולה משלהם

נאמר ברש"י (במדבר ח, ב):

למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות.

ויש לשאול, מדוע חלשה דעתו של אהרן הכהן כאשר ראה שהנשיאים מקריבים את קרבנותיהם? הלא אהרן עסוק היה יומם ולילה בעבודת המקדש ובהקרבת קרבנות! ובנוסף, תשובתו של הקב"ה אינה מובנת, שכן מה היתרון בהדלקת הנרות?

המשך חכמה (פ' בהעלותך שם) מסביר שהחולשה של אהרן נבעה מכך שהנשיאים זכו להקריב קרבנות נדבה בעת חנוכת המשכן. אמר לו הקב"ה: "שלך גדולה משלהם" וגם אתה תעשה פעולה שיש בה ראשוניות ועל ידה תיחנך המנורה. לכן אף שקי"ל הדלקת הנרות כשרה בזר (רמב"ם הל' ביאת המקדש פ"ט ה"ז), בעת חנוכת המנורה נצטוו אהרן: "בהעלותך את הנרות", כלומר שגם ההדלקה תיעשה על ידי אהרן. לעומת זאת, לדורות נאמר: "יערוך אותו אהרן" - רק הסידור וההטבה ייעשה ע"י הכהן.

הר' יקותיאל יהודה טייטלבוים מסביר בספרו ייטב פנים (ח"א דף קע) שדווקא העבודה היום-יומית של אהרן הכהן, דווקא העלאת הנר תמיד היא המהווה יתרון על פני העבודה החד-פעמית של הנשיאים גם אם זו נעשית בהתלהבות קודש בעת חנוכת המשכן - שלך - העבודה התמידית - גדולה משלהם.

במדרש (במד"ר פר' טו) מובאת חלישות דעתו של אהרן הכהן ונחמתו של הקב"ה בסיגנון אחר:

... וכל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי. ומי היה נשיאו של לוי? זה אהרן, שנאמר (במדבר יז) "ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי" ואהרן לא הקריב עם הנשיאים, והיה אומר: אוי לי שמא בשבילי - אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי. אמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לו לאהרן - אל תתירא, לגדולה מזו אתה מתוקן. לכך נאמר: "דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות", הקרבנות - כל זמן שבהמ"ק קיים, הם נוהגים; אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלین לעולם.

אפשר להסביר שכוונת המדרש היא שבעוד שהשפעה של הקרבנות היא לזמן הקרבנות בלבד, ההשפעה של העלאת הנרות בבית המקדש ושל ברכת הכהנים היא נצחית. אך הרמב"ן (במדבר ח, ב) מפרש באופן אחר:

אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו

ואמר, ראיתי במדרש: כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה: "דבר אל אהרן ואמרת אליו", יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל.

וראיתי עוד בילמדנו (תנחומא בהעלותך ה) וכן במדרש רבה (טו ה), אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן: אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן... והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבות בטל מופני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם...

לדעת הרמב"ן הנצחיות של הדלקת הנרות לעומת הזמניות של הקרבת קרבנות הנשיאים היא בכך שמדליקים נרות גם לאחר חורבן בית המקדש. המדרש מרמז להדלקת נרות החנוכה שאף הן זכר למקדש, וההקבלה לברכת הכהנים היא בכך שאף זו מצוותה לדורות.

במדרש שם נאמר: "אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו" כלומר שהנרות שהיו במקדש יאירו לעולם, וכהמשך לכך יאירו גם נרות החנוכה. ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק ס' בראשית לחנוכה אות י) מסביר את הקשר בין נרות המקדש לנרות החנוכה. הנרות במקדש מבטאים את אורה של תורה שבעל פה - "...הרוצה שיחכים - ידרי... וסימניך... ומנורה בדרום" (ב"ב כה ע"ב). בגלל האורות של נרות המקדש נעשה לנו נס, וכנגד רצונם של היוונים "להשכיחם תורתך" התעוררה בימי החנוכה כוחה של תורה שבעל פה.

בחוברת, חלק גדול מן הנושאים הם מסביב לנרות החנוכה ולשמן הזית. בע"ה חוברת זו היא העשרים במספר ויש בה מן היתרון של "להעלות נר תמיד" כשאחת לחודשיים יוצאת חוברת פרי עיתם של רבני וחברי המכון ושל רבנים ואנשי מקצוע אחרים. כאן המקום להודות לכל אלו שכתבו הגיבו וסייעו בהוצאת החוברות עד הנה ובע"ה נמשיך יחד להגדיל תורת ארץ ישראל ולהאדירה.

מצאנו לנכון לסדר מפתח נושאים שבע"ה יסייע בחיפוש מאמרים נצרכים לכל עשרים החוברות שיצאו עד היום.

בחוברת זו אנו גם מפרסמים מאמר של הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל, שבי"ט בכסלו יהיו שנתיים לעלייתו לגנוי מרומים; תנצב"ה.

המערכת

הרב צבי שורץ

חודשי השמן והדבש

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (דברים ח, ח) אלו הם פירות שבעת המינים, שנשתבחה בהם ארץ ישראל.
א. מדוע מחלקת התורה את שבעת המינים ע"י המילה "ארץ" לחמישה מינים ושני מינים, ולא כוללת את כולם ביחד, או בחלוקה סימטרית יותר לארבעה ושלושה?
ב. מדוע רק בזיתים ותמרים מזכירים את התוצרת ולא את שם העץ או הפרי, כמו בחמשת המינים הראשונים?

שבעה מינים ושבע ארצות

הפרשה, שבתוכה נמצא הפסוק המדבר על פירות הארץ מתחילה במילים: "כי ה' אלוקיך מביאך אל ארץ טובה" (דברים ח) ומסתיימת במילים: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך".

בפרשה זו חוזרת המלה "ארץ" שבע פעמים. פעמיים בתיאור כולל - הארץ הטובה, וחמש פעמים מתארת שבח מסויים. וכך מבאר הספורנו:

וסיפר חמשת מיני הטוב ובכל אחת מהן אמר ארץ.
הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות ותהומות לא מי יאודים ואגמים הרעים.

השני היא ארץ חיטה ושעורה הצריכים מזון.
השלישי ארץ זית שמן ודבש שהם מעדני מלך.
הרביעי ארץ אשר לא במסכנות וכו' שימצאו בה מעות בזול... כי יוקר המעות קשה מיוקר הפירות.

החמישי ארץ אשר אבניה ברזל שבה נמצא ריבוי אבנים קשות ובהירות יפות וטובות לבנין.

הרי, שיש התאמה בין הפסוק המדבר על שבעת המינים המחולק לחמישה מינים ושני מינים, לבין החזרה על המילה "ארץ" שבע פעמים המחולקים לתארים כוללים ומפורטים.

עפ"י דברי הספורנו שני המינים זית - שמן ודבש הם מעדני מלך לעומת מזון בסיסי.

מקום זרע וגפן ותאנה ורימון

כשהעם נודד במדבר מתוארים קשיי החיים בכתוב בתיאור: "לא מקום זרע (חיטה ושעורה) וגפן ותאנה ורימון ומים אין לשתות" (במדבר כ, ה) מדוע מוזכרים חמשת המינים הראשונים, ולא מוזכרים הזיתים והתמרים? עונה על כך ה"משך חכמה":

הם הזכירו את הטעמים שלא היו במן והמן היה טעמו 'כטעם לשד השמן',

'וטעמו כצפיחית בדבש' ולכן לא הזכירו את הטעמים המוכרים, שלא חסרו להם. משום זה נשאו המרגלים אשכול ענבים ותאנים ורימונים, ולא זיתים ותמרים, שזה טעמו במן.

זיתי מרה ותמרי אילים

אפשר להסביר את תיאורו של המדבר בפי העם בדרך אחרת. לא רק במן היה טעם דבש ושמן אלא במדבר עצמו הם הכירו את הזית והתמר, מאחר שזית ותמר גדלים בכל מקום, וגם במדבר. בחנייתם באילים היו "שתיים עשרה עינות מים ושבעים תמרים" (שמות טו כז) ובמרה השליך משה עץ לתוך המים המרים. במכילתא (בשלח מה עב): "זה אחד מן המקומות שהמתיק מר במר ואין לך מר יותר מן הזית".

הזית גדל בכל סוגי הקרקע וגם באדמת טרשים קשה "זיתים יהיו לך בכל גבולך" (דברים כח, מ), ויש לו כח השרדות גדול. אותו הביאה היונה אל נח, כשכל העולם נחרב במבול "והנה עלה זית טרף בפיה" (בראשית ח יא). כיון שכך אין זה "כ"כ שבח המקום, שגדלים בו עצי זית ודקלים, מאחר שעקרונית הם גדלים גם במדבר.

ארץ זית שמן

לפי הסבר זה אפשר להבין מדוע מחלק הפסוק את שבעת המינים ע"י המילה ארץ. כשמתאר משה את שבח הארץ, הוא מזכיר את המינים שהם מאפיינים ארץ מבורכת, שיש בה זרע (דגן) וגפן ותאנה ורימון (במדבר כ, ה). אולם, כדי שלא נטעה לחשוב, שחסרים בארץ ישראל המינים שהיו להם במדבר, על כן ממשיך, שהיא גם ארץ זית שמן ודבש, ולא חסרה תמרים וזיתים. אולם גם מינים אלו כשהם גדלים בארץ ישראל משובחים הם יותר מאשר אותם הגדלים במקומות חרבים ושוממים. "זית שמן" הוא זית אגורי - ששמנו אגור בתוכו, ולא זיתים שאינם מובחרים. ו"דבש" הם תמרי הדבש ולא תמרים מצומקים.

וכך מתרגם התרגום יונתן בן עוזיאל: "ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא" הרי, שדקדק בשבח הארץ, שמגדלת זיתים ותמרים, שעושים מהם שמן ודבש. לכן בביכורים, שאותם מביאים משבעת המינים, ישנה הדגשה להביא דוקא מזיתים ותמרים מובחרים.

וכן מובא ברמב"ם בהלכות בכורים (פ"ב ה"ג ע"פ מסכת בכורים פ"א מ"ג) "אין מביאין לא מתמרים שבהרים... ולא מזיתי שמן שאינו מן המובחר". הרי, שהזכרו בהלכה זו הזית והתמר המשובחים, ולא כללם סתם תחת שם כולל של פירות מובחרים.

וכך יובן הפסוק:

כי ה' אלוקיך מביאך אל ארץ טובה... ארץ [פוריה ונושבת המגדלת] חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון. [אולם היא גם] ארץ [שמשבחת את גידול המדבר והטרש, ומטעי הזית והתמר הופכים באדמתה למטעי] זית שמן ודבש".

ובפרשת האזינו, כשרוצה משה רבנו לדבר על מעלתה העתידית של הארץ, הוא אומר "ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור" (דברים לב, יג) וברש"ר הירש כתב:

בא לאמר שגם הפוריות היתרה של הארץ יוצאת מגדר הרגיל ויש בה משום פלא ... ובהשפעת הברכה הזאת עלתה הפוריות על המתחייב מן האיכות הטבעית של האדמה. סלעים ואבני חצץ הפכו לאדמה פוריה וגדלו תמרים וזיתים.

וב"דעת זקנים מבעלי התוספות": "וגם מן התמרים הגדלים על הסלעים יוצא הדבש, והזיתים הגדלים בסלעים הם טובים מאותם שבבקעה לפי שהחמה זורחת עליהם תמיד וממתקן כד"א "וממגד תבואות שמש".

דין קדימה בברכות

ראינו, שלזית ולתמר יש חסרון מסוים שגדלים אף בארץ לא נושבת, ומצד שני יש בפירות אלו מעלה, מאחר שא"י מצליחה להשביחם ולהוציא מהם שמן ודבש. כך אפשר להסביר את המחלוקת במסכת ברכות (מא ע"ב) בין רב המנונא לבין רב חסדא. כשהביאו לפניהם תמרים ורימונים בירך רב המנונא על התמרים בראשונה, וכששאל אותו רב חסדא האם אינך סובר, שכל המוקדם בפסוק קודם לברכה? ענה לו רב המנונא זה (התמר) שני לארץ וזה (הרימון) חמישי לארץ. רב חסדא סבר, שהפסוק מסודר לפי סדר החשיבות, והזיתים והתמרים הם במדרגה פחותה מעצי הפרי הגדלים רק באדמה פוריה, ואילו רב המנונא סבר אדרבא הזית והתמר מציינים דווקא את היכולת המיוחדת של הארץ לגדל אף פירות אלו, ולהפכם לתוצרת משובחת של שמן ודבש. לכן קודמים הם לגפן ותאנה ורימון, שגדלים בכל ארץ נושבת, ולא ניכרת בהם כ"כ מעלתה של הארץ. מובן, שהחיתים והשעורים קודמים לכל, וחשובים מכל הפירות בהיותם מזונו העיקרי של האדם.

יתכן, שזו גם דעת ר' יהודה במשנה בביכורים (פ"א מ"ו) שגם המביא ביכורים מן החג ועד חנוכה מביא וקורא, כי גם לזיתים ותמרים יש מעלה, שהארץ משבחת אותם, מה שאין כן בפירות הראשונים, שהם משובחים בפני עצמם, ובכל מין יש מעלה, ולכן עד חנוכה מביא וקורא.

סדרם של חדשים

את סדר הפירות של שבעת המינים בפסוק אפשר להסביר בכיוון אחר לפי סדר חדשי השנה. שבעת המינים גדלים מניסן ועד כסלו, והפירות עצמם (ללא התבואה) גדלים מסיון ועד כסלו. זאת הסיבה שמביאים שבעת המינים לביכורים מעצרת ועד חנוכה.

חמישה מינים גדלים בחודשי האביב והקיץ; החיטה והשעורה - בניסן ובאייר, הגפן - בסיון ובתמוז, התאנה - באב, והרימון - באלול. ובחודשי הסתיו תשרי חשון וכסלו מבשילים התמרים והזיתים. "התמרים מטילים שאור אחר

ר"ה" (ירושלמי שביעית פ"ה ה"א), והזיתים מבשילים סמוך לעונת הגשמים. ויש זנים אפילים, שמבשילים "משתרד רביעה שניה" (ירושלמי פאה פ"ח ה"א). יתכן, שהמילה "ארץ" לפני הזית והתמר רוצה לציין את חודשי השנה החדשה המתחילה בתשרי. ובעוד חמשת המינים גדלים בשנה אחת, הרי שני המינים גדלים בשנה החקלאית החדשה המתחילה באחד בתשרי.

בסדר הפירות שבכתוב נרמזים זמני הבאת הביכורים. הגפן התאנה והרמון כסדרם בפסוק כך גם סדרי הופעתם בטבע. זמן זה הוא הזמן העיקרי של הבאת הביכורים מעצרת ועד החג.

המרגלים, שתרו את הארץ בתקופה זו, הביאו ב"ימי בכורי ענבים" אשכול ענבים ומן הרמונים ומן התאנים, כי רק מינים אלו גדלים בזמן הבאת הביכורים. כך גם יובנו המשניות (ביכורים פ"ג מ"א, מעשרות פ"ב מ"ו, ברכות פ"ו מ"ח) המזכירות רק את התאנה, הגפן והרימון. שונים הם שאר ארבעת המינים: החטה והשעורה, שמבשילים לפני זמן ההבאה, והזית והתמר, שמבשילים אחר זמן ההבאה העיקרי ובהם שינתה התורה את הסדר. בטבע קודמת השעורה לחטה והתמר קודם לזית שלא כסדרם בפסוק. יתכן, שבהקדמת החטה רמזה התורה לזמן התחלת הבאת ביכורי הפירות מעצרת, שנקראת "ביכורי קציר חטים" (שמות לד כב). ובהקדמת הזית רמזה לסוף הזמן, שהוא חנוכה, שסימנו שמן זית, שהדליקו בו את מנורת המקדש, שממנו נאצלה מצוות הדלקת נר חנוכה.

מעצרת ועד החג מביא וקורא

לפי חלוקה זו אפשר להבין את המשנה העוסקת בהבאת הביכורים (ביכורים פ"א מ"ו) "מעצרת ועד החג מביא וקורא, ומהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא". הסיבה שנזכרת בגמרא (פסחים לו ב) היא, היות שלקטת רוב הפירות עד החג, ואז הוא זמן שמחה, וכתוב בביכורים "ושמחת בכל הטוב" (דברים כו יא). אולם אפשר לראות בחלוקה זו את ההבדל בין המינים. הזית והתמר, שמבשילים בשנה החדשה, על אף שהם משבעת המינים ולתרומות ומעשרות אין דינם שונה, אולם בביכורים יש להם דין אחר, ואינם מצטרפים יחד עם המינים שנלקטו עד חג האסיף "וחג האסיף תקופת השנה". וכך מביא הברטנורא: "אע"פ שהרבה פירות נלקטים עד חנוכה מכל מקום שמחת אותה שנה כבר נגמרה בחג הלכך מביא ואינו קורא".

סיכום

ארץ ישראל משובחת בפירות רבים, אולם ישנם שני סוגי מעלות בארץ: היא ארץ פוריה, שמגדלת פירות שאינם גדלים במדבר ובערבה. יחד עם זאת היא גם מגדלת פירות, שגדלים בכל מקום, והופכת אותם לתוצרת משובחת ביותר, כך מתחברים כל הפירות לציין את מעלת הארץ הנבחרת, שהיא גם טובה וגם מטיבה. מלבד זאת משקפים שבעת המינים את מעגל השנה החקלאית כשהזית והתמר מציינים את סיומה.

הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל

ברכת הגשמים *

א. נוסח ברכת השנים

שנינו בגמרא תענית (ו ע"ב):

אמר רבי אבהו... מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה.

וביאר רש"י:

שירדו כל כך שכשהטפה נופלת יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, מפי מורי ל"א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו.

ממשיכה הגמ' ושואלת מה מברכים?

אמר ר' יהודה אמר רב - מודים אנחנו לך ד' אלקינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו.

ור' יוחנן מסיים בה הכי - אילו פיננו מלא שידה כיס, ולשוננו רנה כהמון גליו כו' עד אל יעזבונו רחמיו ד' אלקינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות.

בתלמוד ירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) נאמר:

רב יהודה בר יחזקאל אמר: אבא מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו, וממשיך בלשון הברכה ששנינו.

הגמרא (ברכות נט ע"ב) שואלת על הסתירה שבמשנה (ברכות פ"ט מ"ב) נאמר שמברכים על הגשמים הטוב והמטיב, ובברייתא נאמר מודים אנחנו לך. על כך נאמרו מספר תירוצים.

ב. ברכת הגשמים ותעניות

על זמן חיוב אמירת ברכת הגשמים ישנה מחלוקת בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב): ר' יוסה בשם רבי זעירא אומר: להפסיק תענית - נאמרה.

ואילו ר' תנחום אמר לר' אדא בר אבימי, "לא מסתברא, אלא לברכה - נאמר". במה נחלקו ר' יוסי ורבי תנחום? מפרש ר' אליעזר אזקרי - בעל ספר חרדים, שר' יוסי סובר שהנאמר במשנה לברך על הגשמים הכוונה היא דווקא כשירדו גשמים שהתפללו עליהם הקהל, כשגזרו בינתים תענית על עצירת גשמים,

* במלאות שנתיים להסתלקותו של מו"ר הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל, שהיה אחד מהמחזקים ומאמצים את ידי "מכון התורה והארץ". שמח על הרחבת והפצת תורת ארץ ישראל ומצוותיה, ובמיוחד לפי פסקי מרא דארץ ישראל, הרא"ה הגדול. הרב נריה זצ"ל היה מעביר שיעור קבוע ברדיו (תש"ח-תשי"ד, תש"ך-תשכ"ז) שיעור זה היה כחצי שעה, ובו דיבר הרב זצ"ל בדברי הלכה השייכים לתקופות השידור, והנושאים האקטואליים שעמדו על הפרק באותו הזמן. השיעורים ברדיו נתנו לציבור הרחב את האפשרות להפגש עם דברי התורה העמוקים בצורה המובנת לכל אחד, ויישומם המעשי. מסיבה זאת היו לשיעורים אלו האזנה רבה במיוחד, והדבר גרר תגובות חיוביות רבות מצד שומעי השיעורים. הננו מביאים אחד מהשיעורים שנאמרו על ידי הרב נריה זצ"ל, שתהיינה שפתי צדיק דובבות. עריכה: הרב יהודה הלוי עמיחי.

אולם אם לא הוצרכו . להתענות אין מברכים, וכן מנהג העולם (וכפי שכתבו המהרי"ק בשם סמ"ק והכל בו). לעומת זאת רב תנחום חולק ואומר שיש לברך על הגשמים, גם אם לא היו צריכים לגזור תענית ולהתענות. לפנינו שתי דעות בירושלמי, שלא נזכרו בבבלי, שהרי בבבלי (ברכות נט ע"ב) אין מחלוקת כזאת, ופשטות הדברים בתלמוד בבלי הוא כדעה השניה, שלא דווקא כשגזרו חכמים תענית בגלל עצירת גשמים, ובסופו של דבר ירדו גשמים, אז צריך לברך, אלא גם כשירדו גשמים כרגיל ולא הוצרכו לתענית, גם אז צריך לברך ברכת הטוב והמטיב.

והנימוק פשוט: במה שונה עניין גשמים מבשורות טובות? מדוע שעל הגשמים יברכו רק אם התענו עליהם ואילו על בשורות טובות מברכים בכל ענין?

שם תאמר "הטוב ומטיב" באמת מברכים גם בלי תענית, אבל "מודים" מברכים רק אחרי שהתענו כתוספת לברכה. דבר זה אין לאומרו, שהרי הגמרא שאלה מדוע במשנה נאמר לברך הטוב והמטיב ור' אבהו אומר ברכת מודים אנחנו לך; ולאור האמור היתה הגמרא צריכה להסביר שכשלא התענו מברכים הטוב והמטיב ואילו כשהתענו מוסיפים מודים אנחנו לך; על כרחך צריך לומר שהגמרא שלנו (התלמוד בבלי) סוברת שכשם ש"הטוב והמטיב" נאמר גם בלי שהתענו מקודם כמו על בשורות טובות כך גם ברכת "מודים אנחנו לך" נאמרת גם כשלא התענו.

יסוד זה מפורש אצל חבל ראשונים שברכת הגשמים איננה תלויה בתענית, וכך אמר הריטב"א (תענית ו ע"ב) שברכת הגשמים נאמרת ביחיד גם בגשמים הבאים בלא תענית, ואילו על גשמים הבאים לאחר הפסק תענית יש לנו ברכה מיוחדת כמבואר במשנה (תענית יט ע"א):

היו מתענין וירדו עליהם גשמים... מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם ר' טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו יו"ט, ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול.

אנו רואים שהפסק תענית יש לו מעמד מיוחד. וכך מפורש בשיטמ"ק (ברכות נט ע"ב) על דברי הגמ' שעוסקת בשאלה באיזה מציאות אנו אומרים על ירידת גשמים ש"החיינו" ובאיזה אופן אומר "הטוב והמטיב" או ברכת "מודים", אולם ברור בראשונים ש"הלל הגדול" נאמר רק כשהתענו. (ע"ע בר"ן תענית ט ע"א ד"ה מתני', בשם הראב"ד, וברשב"א ח"א סי' שעז). ראשונים אלו הבינו ששיטת הבבלי שונה משיטת הירושלמי, בכך שלפי הירושלמי ברכת "מודים" נאמרת לאחר הפסק תענית, ואילו לפי הבבלי ברכת "מודים" נאמרת בתחילת עונת הגשמים.

ג. דעת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' תענית פ"א הט"ז) מזכיר שאם התענו וירדו להם גשמים קוראים הלל הגדול, ולא מזכיר (שם) לא את ברכת הטוב והמטיב ולא את מודים, אולם הוא מזכיר את ברכת הטוב והמטיב ומודים בהלכות ברכות (פ"י ה"ה) באומרו

"ירדו גשמים רבים, אם יש לו שדה מברך שהחיינו, ואם היתה שלו ושל אחרים מברך הטוב והמטיב, ואם אין לו שדה מברך מודים אנחנו לך". למדנו שקיימת הפרדה גמורה בין השבח המיוחד, שקשור עם תעניות שצמו כשהצטערו על אי ירידתם, ואז אומרים "הלל הגדול", ובין מצב שגשמים ירדו בצורה נורמלית, בלי עצירת גשמים שאז קיימות שלש אפשרויות, הטוב ומטיב, שהחיינו ומודים.

ד. הברכה בשעת צער

השולחן ערוך (או"ח סי' אכ"ר סעי' א) כותב:

אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים מברכים עליהם, אע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה, משירדו כל כך שרבו על הארץ, שיעלו עליהם אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה.

ההגדרה "שיעלו עליהם אבעבועות על המטר, וילכו זה לקראת זה" היא ההגדרה שהגמ' הזכירה כיציאת חתן לקראת כלה.

ר' יוסף קארו כתב לברך רק "אם היו בצער מחמת עצירת גשמים", נמצא שהשו"ע לא נוקט כשיטת הירושלמי שהפסק תעניות הוא שמחדש ברכות; מאידך הוא לא מזכיר שמברך במצב נורמלי! לדעתו יש לברך רק אם היו בצער, משמע שסובר שבשורה טובה היא רק אם הגשם הגיע אחרי צער מסוים, אף אם אין זה מגיע עד כדי כך שיהיה תענית.

לעומת זאת מוציאים אנחנו בספר הלכות קטנות (לר' יעקב חגיז, בנו של ר' משה חגיז, סי' קצ) שפוסק שבא"י צריך לברך בכל שנה. הוא אינו מזכיר צער כלל; הוא מזכיר את הרדב"ז, שכך מברכים במצרים כשעולה היאור. נראה שהם סוברים שעצם השמחה על ביאת גשמים מספקת כדי לחייב ברכה.

יש מי שבאר בדברי הב"י "אם היו בצער מחמת עצירת גשמים" שכוונתו היא שבא"י לרוב נתונים בצער ודאגה לירידת הגשם, ולכן תמיד יש לברך בא"י את ברכת הגשמים, וכן כתב החפץ חיים (באור הלכה סי' אכ"ר סעי' א ד"ה אם היו וז"ל:

אבל בא"י (שמצוי שם יובש גדול), אפילו בסתמא הוא בכלל זה (של מצטער ומצפה) ששם כל אחד מצפה וממתין על עת הגשמים ומצטער על העדרו ושמח מאד בירידתו.

אך הוא מוסיף שהפמ"ג כותב שאף בארץ ישראל אם השנים כסדרם אין לברך, ורק כשהיתה שעת צער יש לברך.

בהמשך לכך כותב הבאור הלכה:

שגם הרמב"ם מודה שרק כשהיה צער תחילה - מברך, ומה שלא הזכיר הרמב"ם בפירוש אם היו בצער, משום דאין דרכו לכתוב דבר שאינו מפורש בתלמוד, וגם דבא"י וחברותיה שמצוי שם יובש גדול ועצירה רבה עד שצריכים רחמים על המטר, ואין המטר בא רק לפרקים בודאי יש שמחה רבה כשיוורד מטר וצריכין להודות ע"ז.

הבאור הלכה הטעים את דבריו, שהרי הרמב"ם סתם ולא הזכיר אם היו מצטערים, ומכל מקום מסתברא לכאורה שדווקא באופן זה מברכים ברכת

הגשמים, שהרי במשנה נאמר "על הגשמים ועל בשורות הטובות" והנה בשורה טובה אינה אלא בשעה שהיו תחלה בצער ובדאגה, ואחרי כך כשנודע שהכל עבר בסדר זאת היא בשורה טובה, וכן מה שאמרה המשנה בנוגע לגשמים, כשלא חששו לירידת גשם אין זה בגדר בשורה טובה אלא מצב טבעי, אבל כשחששו התפללו ונענו הרי זה בשורה טובה.

למרות שהבאור הלכה הבין בדעת הרמב"ם והב"י שבארץ ישראל - יש לברך ברכת הגשמים כל שנה, למסקנה הביא את דברי הא"ר שפטר מברכה בארץ ישראל כשאין ציפיה מיוחדת למטר. הוא מסיים כפי שנוקטים הפוסקים במצב של ספק ברכות, והוא שיברך בלא שם ומלכות. לכן יברך "ברוך הטוב ומהטיב" כשרואים שיורד גשם שמרוה את הארץ, ובזה יוצאים אנו ידי חובת כל הדעות, שכן ברכה בלי שם ומלכות גם כן נקראת ברכה.

שמענו כאן שיש לנו שלוש שיטות בברכת הגשמים:

- א. שיטה אחת - שיטת הירושלמי, שדוקא כשהתענו מברכים ברכת הגשמים "מודים אנחנו לך" אחרי הפסק תענית.
- ב. שיטה השניה - שיטת הבית יוסף שדווקא מחמת צער מברכים.
- ג. שיטה שלישית - בא"י מברכים כל שנה ושנה גם כשאין צער מיוחד. שיטה זו אינה שיטה שונה במהות, וגם היא עומדת על הבסיס שמברכין רק אם הצטערו מקודם, אבל בא"י אנחנו תמיד מתווחים, ומודאגים, מה יהיה באם יבוא גשם בזמנו, וכל אימת שבא הגשם הריהו משמח אותנו. והננו מודים על כל טיפה היורדת ומרוה את האדמה לקיים, מה שנאמר "תלמיה רזה נחת גדודה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך" (תהילים סה יא).

הרה"ג דב לנדא שליט"א

הזית

הזית הוא אחד משבעת המינים בהם נשתבחה ארץ ישראל (דברים ח, ח). אילנו הוא היפה מבין המינים (פי' ר' עובדיה מברטנורה בכורים פ"ג מ"ג). הזיתים משמשים לתעשיית שמן זית, והאמת היא שכשהתורה משתבחת בפרי הזית - בשמן שלה היא משתבחת, ככתוב "זית שמן". אולם הזיתים משמשים גם למאכל, בעיקר כשהם כבושים.

כמה דברים נאמרו בשבחם של הזיתים; בין הדברים אנו מוצאים שישראל נמשלו לזית. דבר זה נאמר לשבח (מנחות נג ע"ב). על הרואה זיתים בחלום נאמרו דברים (ברכות נז ע"א): אם רואה זיתים קטנים - פרה ורבה ועסקיו מצליחים כזיתים וזאת כשרואה בחלום את פרי הזיתים. אבל אם רואה את עצי הזית - יהיו לו בנים מרובים, שנאמר (תהילים קכח, ג) "בניך כשתילי זיתים". יש אומרים שהרואה זיתים בחלום - שם טוב יוצא לו, שנאמר (ירמיה יא, טז): "זית רענן יפה תואר קרא ה' שמך".

לעומת המעלות הטמונות בפרי הזית מוצאים אנו חסרון, והוא אשר למדנו במס' הוריות יג: ת"ר חמשה דברים משכחים את הלימוד: האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול, והאוכל לב של בהמה והרגיל בזיתים וכו'. וכשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה.

ומדוע אכן הזית משכח את הלימוד? תשובה לזאת נותן לנו רבנו בחיי עה"פ ותצא דינה (בראשית לד, א) שידוע שכל האילנות יש להם לב כשחותכים אותם, אבל אילן זית - אין לו לב. ואולי מפני זה טבע הפרי משכח הלימוד ומטמטם הלב.

על אף האמור שהזית משכח את הלימוד אנו רואים יראים ושלמים אוכלים את הזיתים. ולכאורה הדבר היה צריך לעורר אצלנו תמיהה רבתי על מה באמת סומכים ואוכלים זיתים? הרי נאמרו דברים חמורים על שכחת הלימוד? בפרקי אבות (פ"ג מ"ח) אמר ר' דוסתאי בר ינאי משום רבי מאיר כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. במס' יומא (לח ע"ב) אמר ר' אלעזר: כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו, שנאמר (הושע ד, ו) "ותשכח תורת א'להיך, אשכח בניך גם אני". ר' אבהו אמר: מורידין אותו מגדולתו, שנאמר (שם) "כי אתה הדעת מאסת, ואמאסך מכהן לך"; (ועי' בשו"ת יביע אומר ח"ב יו"ד סי' ח ושו"ת דבר יהושע סי' לה).

ואולי סומכים הם על דברי הגאון רבי יעקב עמדין, שכתב בהגהותיו למס' הוריות, שכל האמור הוא דווקא בזיתים חיים, משא"כ בכבושים. יש כאלה ששורים את הזיתים קודם אכילתן בשמן זית, מאחר ובגמ' בהוריות, מובא, ששמן זית מזכיר את הלימוד.

המגן אברהם (סי' קע ס"ק יט) כתב בעניין דברים המשכחים את הלימוד מהאדם, כגון זיתים וכי"ב, "אין זה אלא בעם הארץ. אבל האוכלים בכוונה, כנודע, מוסיפים לו זכירה. כי הוא מתקן אותה". ובכף החיים (סי' קנ"ז ס"ק כז) כתב: "כשאוכלים יכוון א"ל אלקי"ם מצפ"ן שהם גימ' זי"ת". ועי' בספר בני יששכר (מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ד אות טו), ובספר תשואות חן (ליקוטים דף קטז).

זית מר וחריף

מוזכר בתורה (בראשית ח, יא) שלאחר המבול באה היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה, וגו'. ודרש על זה רבי ירמיה בן אלעזר (עירובין יח ע"ב) אמרה היונה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! יהיו מזונותי מורדין כזית ומסורין בידי, ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם. דרשתו נלמדת מגז"ש מהכתוב "עלה זית טרף" וכתוב (משלי ל, ח) "הטריפני לחם חקי". תוספות סוברים שהפרי כשלעצמו אינו מר ורק האילן של הזית הנקרא גם הוא זית - הוא מר, כמו"ש (שמות טו, כה) "ויורהו ה' עץ", ודורשים שעץ זה - עץ זית היה, שאין לך מר באילנות כמו זית.

ובמס' פסחים (לו ע"א) כתבו מפורשות שפרי הזית אינו מר, מאידך הש"ך (י"ד סי' צו ס"ק כ) כתב בפשיטות שפרי הזית הוא מר. מקור נוסף לכך שפרי הזית הינו מר מוצאים אנו בשו"ע (אורח סי' תמז סעיף ח) נפסק: "זיתים שנזהרו לחתכם בסכין חדשה, אפילו לא נזהרו לכבשם בקדירה חדשה, אם אינה בת יומא - מותרת לכולי עלמא". וכתב ע"ז המגן אברהם (ס"ק לח): "אבל אם הסכין ישן - אפילו אינו בן יומו אסור, דחריף הוא, ואפילו קודם שנכבשו, דלא כשלטי גיבורים ואיסור והיתר שכתבו דוקא שנחתכו אחר שנכבשו אז הוי חריף..."

הרש"ש ז"ל בהגהותיו על דברי המדרש (דברים פרשה ז אות ב) מה השמן הזה תחילתו מתוק וסופו מר - אף דברי תורה וכו', הקשה מדברי המדרש אלה על תוספות וצטט לדברי המ"א. הגר"ר מרגליות ז"ל בספר ונפש חיה מצטט את דברי התוספתא (בבא מציעא פ"ב ה"ח), אם אדם מצא מגרפות וקרדומות לא יחתוך בהם צנן וזית. ומפרש שם המגן אברהם שהוא משום שהחריפות מקלקלת את הקרדום.

דרשה נוספת דרשו חז"ל בעניין עלה הזית המר בסנדרין (כד ע"א), עה"כ "ויאמר אלה שני בני היצהר העומדים... ושנים זיתים עליה" (זכריה ד) אמר רבי יצחק: "אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שננחין זה לזה בהלכה כשמן זית. ושנים זיתים עליה" - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמרורין זה לזה בהלכה כזית".

הרכבה בזית

בירושלמי כלאיים (פ"א ה"ז) אמרו: אין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה מפני

שהוא אילן באילן, ואסור להרכיב אילן באילן משום איסור כלאיים. ושואל רבי יודן: האם אין דברים הללו חולקים על דברי רבי לוי שהיה אומר עה"פ (תהילים קכח, ג): "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים" - מה זיתים אין בהם הרכבה - אף בניך לא יהא בהן פסולת (כלומר מברייטא זו שאסרה הרכבת זיתים בתמרים משמע שיש הרכבה בזיתים, והיא עושה פירות אחרים גרועים, שאם לא כן מדוע מרכיבים) ומשיבים ששונה הדבר כאן, שהוא תוחב את היחור של הזיתים ברכה של תמרה, מפני שעתידי התמרה למתק את הזיתים ולשם כך גם עושים את ההרכבה.

בפרדס יוסף (נח ח יא) הביא בשם רביד הזהב פי' מדוע היונה הביאה אחרי המבול דווקא עלה זית ולא עלה מעץ אחר? משום שידוע שדור המבול השחיתו לדבק מין בשאינו מינו, וכן בוודאי הרכיבו אילנות מין בשאינו מינו. ובן נח מצווה על זה, כמ"ש הרמב"ם (פ"י ה"ז מהלכות מלכים). על כן נעקרו כל האילנות גם כן, כמ"ש במדרש. אבל זית אינו מקבל הרכבה - א"כ אילני זית לא השחיתו דרכם, ולכן לא יכלה היונה להביא מאילנות אחרים כי נמחו מארץ.

עיטור בעלי זית

כאמור לעיל, עץ הזית הוא העץ היפה מבין שבעת המינים. ולכן כשהיו מביאים ביכורים היו מעטרים בעלי זית את ראשו של השור שהיה הולך לפניו ומיועד להקרבה.

עיטור נוסף בעלי זית הוא העיטור שמעטרים את ראשו של החתן, כמובא בשו"ע אבן העזר (סי' סה) שמנהג ספרד ליתן בראשו של החתן עטרה עשויה מעלה זית, לפי שהזית מר זכר לאבלות ירושלים. ונהרא נהרא ופשטיה.

הברכה על הזית

דבר ידוע הוא שכשאוכלים זית מברכים קודם אכילתו ברכת "בורא פרי העץ". אולם בספר החנוך (מצוה תל) אנו מוצאים דבר מיוחד, וכן הוא כותב: "...ואי מידי דלא עבדי אנשי למזון ובא לתענוג בתוך המזון, כגון פירות שאוכלין בני אדם לתענוג בתוך המזון - מברך לפניו ולא לאחריו, דברכת המזון פוטרתו. ובכלל תענוג זה הוא מי שאוכל בתוך הסעודה "זית מליח" וכיוצא בו לפתוח תאוה המאכל, ולפיכך מברך לפניו ולא לאחריו, וכ"כ גם בכף החיים (סי' קעז ס"ק י) והוסיף שלא ראה שנוהגין כן.

כשרות הזיתים.

לאחר שידועים אנו את חשיבותו של פרי הזית עלינו ללמוד על כשרות הזיתים.

דרך ייצור שמורי הזיתים הוא כדלהלן: מוסקים את הזיתים וממלאים אותם במיכלי ענק. מיכלים אלה מועמסים על גבי משאיות ומובלים לבתי החרושת.

בדרך כלל בחצר בית החרושת ממיינים אותם מיון ראשוני, ולאחר מכן כובשים אותם במים עם מלח בתוספת חומץ שום ועוד תבלינים למיניהם. לאחר שהם מושרים בתמיסה זו למשך זמן מסויים ממיינים אותם פעם נוספת מיון מדוקדק יותר, ולאחר מכן הם מוכנסים לקופסאות קטנות או גדולות, עוברים הרתחה, סגירה וכו'.

ראשית צריך לברר אם אין חשש ערלה בזיתים אלה. (כבר כתבתי בעבר שישנם מאות דונמים שניטעו בשנת השמיטה, אולם יש על מי לסמוך להקל ולומר שהפירות מותרים באכילה אף שעל בעל השדה לעקור). דבר שני עלינו לדעת כמובן מה הם התבלינים המוכנסים אל תוך תמיסת הכבישה, ומה בדבר כשרותם. לדוגמא באיזה סכין או מקסר חתכו את השום המוכנס. (להכנת המאמר בקרתי והתעניינתי בתעשיית הזיתים בין השאר בקרתי במפעל לשימורים שבעליו נכרי. יש לו אישור כשרות ולדבריו את השום הוא חותך בסכינים ובמקסרים שבביתו).

זמן הפרשת המעשרות

שאלה נוספת היא לגבי המעשרות. שאלה זו מתפצלת לכמה חלקים:

א. אחת - ממתי צריך ואפשר לעשר?

ב. באיזה אופן אפשר לעשר?

ונסביר את הדברים. מהתורה אין חיוב להפריש תרומות ומעשרות כי אם לאחר גמר מלאכתן של הפירות, כמבואר בכמה מקומות בתלמוד וכנפסק ביד החזקה לרמב"ם (פ"ג ה"א) ושו"ע יו"ד (ס' שלא סעי' פב).

פירות שהגיעו לעונת המעשרות ונתלשו, ועדיין לא נגמרה מלאכתן, כגון תבואה שקצרה ודשה ועדיין לא זרה אותה ולא מרחה - מותר לאכול מהן אכילת עראי עד שתגמר מלאכתן, ומשתגמר מלאכתן - אסור לאכול מהן עראי, וזאת משום שכתוב: (במדבר יח, כז) "ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב", וכל זמן שהתבואה לא נמרחה - לא נגמרה מלאכתה אין עליה שם דגן. דברים אלה ברורים הם לגבי חטה וכל מיני התבואה שיש להם מירוח, אולם לגבי גידולי קרקע אחרים, כל מין ומין קבעו לו חז"ל מהו גמר מלאכתו. לדוגמא נביא את המשנה (מעשרות פ"א מ"ה) איזהו רגנן למעשרות הקשואים והדלועים משיפקסו (משינטל מהם הפרח שבראש הפר), ואם אינו מפקס - משיעמיד ערימה וכו'. הפרד (הם גריגי רמונים) והצמוקים והחרובין משיעמיד ערימה וכו'. לגבי זיתים הנאכלים כשהם כבושים לא מצאנו במשנה שנקבע להם שיעור מתי הוא גמר מלאכתן. ולכן עלינו לדעת מהו השלב הקובע שאסור לאכול מהם עראי. זאת ועוד, לכתחילה צריך להפריש מדבר שנגמרה מלאכתו, כמובא במשנה (תרומות פ"א מ"י) אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו וכו', ואם תרמו תרומתן תרומה. וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות תרומות ה"ד) ושו"ע יו"ד (ס' שלא סעיף נד) ולמדו הפוסקים שהכוונה גם על אותו המין עצמו.

באנצקלופדיה תלמודית (חלק ו' ערך גמר מלאכה עמ' קעט) כתבו:
 זיתים שכובשים אותם במלח להתקיים ימים רבים מפני שאינם שמנים הרבה, וכן ענבים שמקצים אותם לעשות מהם צימוקים נקראים לא נגמרה מלאכתם, כי עדיין צריך לכבשם ולעשות צימוקים.
 לעומת זאת בגאון צבי (כרם ציון הלכות פסוקות פרק ה' הערה ג') מתייחס הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל ל"מה שמסתפק חכם אחד אם הבנות חייבים במעשרות מפני שבשעת תלישתן לא נתבשלו לגמרי ואינם ראויים עדיין לאכילה".
 לדעתו גמר מלאכה למעשה אינו דווקא שהוא נגמר לאכילה כמו שהוא, שהרי גמר מלאכה של חמשת מיני דגן אינם נגמרים לאכילה תיכף לתלישתם, דהרי אכילת חטה נקרא כוסס ופירש"י במס' ברכות (לו ע"ב) כל דבר שלא כדרכו נקרא כסיסה. ותפוחי אדמה יוכיחו שאי אפשר לאוכלן אלא אחרי הבישול וכי ס"ד דפטורים ממעשרות? אלא גמר מלאכה פירושו עשיית גורן דהיינו שנגמר בהם כל מלאכת השדה. ומירוח קובע לחיוב מעשרות וכן בשאר מינים. דבר ברור הוא שלאחר הכבישה אסור לאכול אף אכילת עראי, שכן בכבישה מולחים אותם ומלח קובע למעשה. כמבואר במשנה (מעשרות פ"ד מ"א) ונפסק להלכה (הלכות מעשר פ"ה ה"ח. שו"ע סי' שלא סעי' קז).
 מכל האמור נראה לכאורה שאפשר לעשר אף קודם שכבשו את הזיתים, לאחר המיון של הזיתים לגדלים שונים (עי' ישועות משה ח"ד סי' ז' שמילוי הכלים בשדה מהוה גמר מלאכה).

אופן ההפרשה

כתוב בתורה (במדבר יח, ל) "ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללויים כתבואת גרן וכתבואת יקב". ולמדו חז"ל (בספרי) מהאמור את חלבו שצריך להפריש תרומה ומעשרות מהמובחר שבפירות שעומדים אנו לעשר. אמנם אם עבר והפריש מהרעה על היפה - תרומתו תרומה, שנאמר (שם יח, לב) "ולא תשאז עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו", כמובא במס' יבמות (פ ע"ב). אלא שכל זה אמור בזמן שהכהנים מקבלים את התרומה ואוכלים אותה בטהרה. ובזמן הזה - שהתרומה מיועדת לאיבוד מפני שאין באפשרותם של הכהנים לאכלה בטהרה - אין להקפיד על כך כי אם במעשר הניתן ללוי או מעשר הניתן לעני, כמובא בשו"ע (סי' שלא סעי' נב וסג).

לאור דברים אלה מפרישים בתעשיית המזון מהפחת של הפירות והירקות שאינה ראויה לשיווק. וכמו שאמרנו דבר זה מותר אף לכתחילה. אלא שמשגיחי הכשרות נתקלים בקשיים, שפעמים אין מספיק פחת בשעה שהם רוצים לעשר, לכן יש חלק מוועדות הכשרות המעשרים בברירה, שהמשגיח אומר בשעה שהוא מעשר, שהפירות המונחים לפניו בצירוף פירות הפחת שיהיו במשך היום או לאחר המיון האחרון - יהיו מעשרות. בעלי המפעלים מצידם מעוניינים שיעשרו את התוצרת לפני עיבודם, שכן אין להם שם עניין לעבד דברים המיועדים לאיבוד. וועדות הכשרות גם הן

מעוניינות לעשר לפני העיבוד, כדי לא להכנס לשאלת הבליעה שבכלים שיבלעו מהפירות שהם טבל בשעת הבישול. שכן במס' עבודה זרה (עג ע"ב) אמרו ר' יוחנן ור"ל: כל איסורין שבתורה, בין שהתערבו במינן בין שלא במינן, בנותן טעם. כלומר אם יש טעם של האיסור בתערובת, אסור לאוכלו. ואם אין טעם - התערובת מותרת. חוץ מטבל ויין נסך שאם התערבו במינן - אוסרים הם את התערובת אפילו אם נפל משהו מהאיסור ואין כלל טעם בתערובת, ואם התערבו שלא במינן - אסורה התערובת בנותן טעם. ובמס' נדרים (נח ע"א) אמרו כל דבר שיש לו מתירין שישנה אפשרות לתקן את האיסור, כגון טבל ומעשר שני והקדש וחדש, לא נתנו חכמים שיעור ודברים אלה אוסרים אפילו במשהו.

תוס' רי"ד (ע"ז סוף מהד"ב) כתב, שמה שאמרו שטבל הוא דבר שיש לו מתירין ואינו בטל אפי' באלף, הוא כשטבל בעין ויש לו תקנה להתירו, אבל אם התערב באחרים, ונימוח, ואינו בעין - הרי הוא כאילו אבד מן העולם, ולא חל שם תרומות ומעשרות על מה שמפריש על אותו טבל שנימוח וכו', ולכן דינו ככל האיסורים להיות בטלים בששים.

ואין הדברים פשוטים כלל, שכן מובא בירושלמי דמאי (פ"א ה"ג) שרבי יוחנן כשהיה אוכל ביצה היה מעשרה. אמרו לו תלמידיו: לא כך למדתנו רבי, "עשר תעשר את כל תבואת זרעך" אלא משום שחשש לבליעה שבלעו. ועפ"ז פסק החזון איש (דמאי סי' טו ס"ק ט) שטבל שהתבשל אם החולין מין בשא"מ - יפריש ממשו על טעמו, כיון שטעם כעיקר מדאורייתא ועי' במנחת שלמה (סי' סב אות ט).

ההפרשה בבירה

וכאן באנו לשאלה עקונית האם לכתחילה מותר לעשר בדרך ברירה, או שמא וועד כשרות שכשרותו ידועה לציבור ככשר למהדין מן המהדין - אין לו לעשר בדרך זו.

ההפרשה בדרך ברירה מוזכרת במשנה (דמאי פ"ז מ"ד). אם אדם קנה מאה לוגין יין בערב שבת בין השמשות מבין הכותים, קודם שגזרו ואסרו את יינם, וכבר אסור בשעה זו להפריש תרומות ומעשרות, אומר הוא: שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה, ועשרה - מעשר, ותשעה מעשר שני, ומתחיל לשתות, ומשאיר קצת יותר מהכמות הנדרשת לתר"מ.

ונחלקו הדעות בדין ברירה ראשית האם אכן סומכים על הברירה או לא? יש אומרים שבדין של תורה אין ברירה, ולכן בתרומות ומעשרות שבארץ ישראל, שחיובם מדאורייתא, אין ברירה. (עי' רמב"ם תרומות פ"א הכ"א) ולגבי הדין האמור פסק הרמב"ם מפורשות (פ"ז ה"א מהלכות מעשר)

מי שהיו לו מאה לוג של יין טבול מן התורה, ואמר: שני לוגין שאני עתיד להפריש מן היין הרי הן תרומה, ועשרה - מעשר ראשון, ותשעה - מעשר שני, לא יתחיל וישתה עד שיניח בסוף שיעור תרומה ומעשרות, אלא יפריש ואח"כ ישתה.

כשנדייק בדברי הרמב"ם הרי הוא מדבר על טבול מן התורה, ומשמע מדבריו שאם הטבל מדרבנן נאמר ברירה.

הרדב"ז (פ"א מהלכות תרומות ה"כ) אומר שלדעת הרמב"ם אף בדרבנן אם עיקרו מדאורייתא אין אומרים ברירה, אבל אכן בחיוב שכל עקרו מדרבנן, כגון מעשרות בסוריא אומרים ברירה. דבר זה ישתנה לנו בדברים שכל חיובם הוא מדרבנן כגון מעשרות הירקות. המרדכי (סוף מס' ביצה) מביא דעה שאף בדרבנן פוסקים אין ברירה. ולאור מחלוקת זו נחלקו הדעות בין פוסקי הדור האחרון (עי' חזו"א דמאי סי' ט' ס"ק י"ג וכ"א, הר צבי זרעים ח"א סי' ק"ז, מנחת שלמה סי' סה סעי' א).

לאור זאת נראה, לכאורה, שבאופן שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות שעיקרן מדאורייתא אין למהדרין לסמוך ולהפריש בדרך ברירה, אם לא שאין ברירה אחרת.

הרב יואל פרידמן

נתינת שמן תרומה לכהן

שאלה

אדם הפריש כמות של ליטר וחצי שמן זית לשם תרומה ותרומת מעשר, ונשאלנו אם מותר לתת אותן לכהן לצורך הדלקת נרות שבת וחנוכה. תאור יצירת השמן הוא כדלהלן: שוטפים את הזיתים במים. במשך כל תהליך יצור השמן בבית הבד - אין נוגעים בו בידים, והשמן נוזל מעצמו לתוך החביות. בנד"ד מדובר שמילוי הבקבוקים נעשה ע"י אדם שמשמש במצקת.

א. איסור הדלקה בשמן טהור

אם השמן טהור, אזי אסור לכהן ליהנות מההדלקה ומותר להשתמש בו רק לאכילה, שתיה וסיכה כמבואר ברמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"א ובכס"מ שם ד"ה לפיכך). אך יש לעיין ממה נובע האיסור להדליק שמן תרומה טהורה. ולכאורה הריהו בכלל איסור הפסד. אלא שנחלקו הראשונים לגבי איסור הפסד תרומה: לדעת רבינו אפרים (תוס' פסחים יג ע"א ד"ה ושורפין ותוס' הרשב"א פסחים שם) איסור הפסד הוא רק מדרבנן, ולדעת התוס' (שם) - איסורו מדאורייתא מהנא' "משמרת תרומותי". ולדעת הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"א) יש מקום להוכיח שסובר כר' אפרים, עי' במה שכתבנו בספר התורה והארץ (ח"ג עמ' 235-231).

ב. השמן נטמא במהלך עשייתו

אילו לפני ההפרשה, מי שהפריש היה מטמא את השמן על ידי כך שהיה נוגע בשמן, אזי בוודאי היה מותר לכהן ליהנות ממנו כדין שמן שריפה (שמן תרומה טמאה) כמבואר בגמ' שבת (כה ע"ב) ורמב"ם (הל' תרומות פ"ב ה"ד). אך בנד"ד לא טימאו את השמן לפני ההפרשה והשאלה האם בכל אופן נטמא השמן שלא בכוונה במהלך עשייתו.

בתרומה הדין הוא שגם שלישי פסול באכילה (רמב"ם הל' אבות הטומאה פ"א ה"ג), ולכן גם אם לא נגע בשמן בידיו ממש יתכן שאעפ"כ יהיה טמא בשלישי. בזה"ז כולנו טמאי מתים, ולכן כתב שו"ע (סי' שלא סעי' יט) שדי בהפרשת כלשהו, ובביאור הגר"א (שו"ע שם ס"ק לו) ציין לגמ' בכורות (כז ע"א) שבזה"ז אין הזאה ומכאן שבטומאת מת עסקינן.

ואמנם היה אפשר לדחות, שהסיבה שאין חיוב להפריש כשיעור, היא משום שאסור לכהן לאכול את התרומה מחמת ספק טומאה ולא משום שאנו מחזיקים את עצמנו כוודאי טמאים; ואם כן, אסור יהיה להשתמש בשמן להדלקה, ובכך להפסיד את התרומה כי יתכן שהשמן טהור (רמב"ם הל' תרומות פ"ב ה"ג).

ויש להוכיח מדברי הראב"ד (הל' נזירות פ"ה ה"ו) שאנו מחזיקים את עצמנו כוודאי טמאים, שהרי כן כתב (שם): "והכהנים בזה"ז טמאי מת הן ועוד אין עליהן

חיוב טומאה, והמחייב אותם עליו להביא ראיה". כלומר שלדעת הראב"ד מותר לכהנים להיטמא בזה"ז, וע"כ מפני שהם נחשבים כוודאי טמאים. ואמנם הרמב"ם (שם) חולק על הראב"ד, אך יתברר להלן שחולק עליו בנקודה אחרת. המשל"מ (הל' אבל פ"ג ה"א) דן באריכות האם מותר לכהנים למכור "מומ"א" שהן עצמות אדם, (ולמעשה אוסר ע"ש). בסוף התשובה מביא כסברה להקל, שבזה"ז הכהנים טמאי מת ולדעת הראב"ד מותר להם להיטמא. המשל"מ (שם) מבאר שהרמב"ם חולק על הראב"ד רק בשאלה, האם יש איסור לכהן להיטמא לאחר שפירש מן המת אם לאו, וכ"כ גם הדג"מ (יו"ד סי' שעב). מוכח מדברי המשל"מ שאנו מחזיקים את עצמנו לוודאי טמאי מת, ולכן התיר אליבא דהראב"ד לכהן להיטמא אף שאיסור טומאה הינו איסור דאורייתא. וכאמור, אף הרמב"ם יכול להודות בעיקרון שאנו טמאי מת בצורה ודאית. לפי"ז, יש להתיר לכהן להדליק את שמן התרומה על סמך הסברה הזו אם יתברר שהשמן נטמא בתהליך עשיית השמן וכדלהלן.

והשתא דאתית להכי האדם הוא אב הטומאה כדין מי שנוגע במת או שהיה באוהל המת (רמב"ם הל' טומאת מת פ"ה הל' ז-ט, יב). המצקת שהאדם נגע בה, הריהו ראשון לטומאה. השמן שמילא האדם במצקת הריהו שני לטומאה, נמצא שהשמן נטמא לפני שהפרישו. כיון שהדין הוא שיש שני בחולין (רמב"ם הל' אבות הטומאה פ"א ה"ב) נמצא שבעת שהפרישו את התרומה הריהו תרומה טמאה וממילא מותר ליהנות משריפתה כדלהלן.

ג. הדלקת שמן תרומה טמאה לנרות שבת

כיון שדין השמן כדין שמן תרומה טמאה, יש לברר מהן ההנאות שמותרות לכהן. בגמ' (שבת כג ע"ב) נחלקו רבה ורב חסדא בדין שמן שריפה. רבה סובר ששמן שריפה אסור בשבת מפני שחיישי' שמא יטה, ורב חסדא סובר שלא חיישי' לכך ובשבת מותר להדליק, ושמן שריפה נאסר רק ביו"ט מפני שאין שורפין קדשים ביו"ט (כי אסור ליהנות מן הקדשים וביו"ט הוי שלא לצורך אוכל נפש). לדעת רב חסדא המשנה שאומרת שאין מדליקין נרות שבת משמן שריפה איירי דוקא בערב שבת שחל להיות ביו"ט. מסקנת הגמ' היא כרב חסדא שכן מובאת תוספתא מפורשת כדעתו, וכן פסקו הרי"ף והרא"ש. (הרמב"ם לא הביא כלל דין שמן שריפה לא לשבת ולא לערב שבת שחל להיות ביו"ט ועי' או"ש).

סיכום

למסקנה, מותר להשתמש בשמן הנידון להדלקת נרות שבת (ובהקשר להדלקת נרות חנוכה עי' במה שכתבנו באמונת עת"ך 7 עמ' 28, שלכהן מותר להדליק גם נרות חנוכה) משלושה טעמים:

- א. יתכן ואיסור הפסד בתרומה אינו אלא דרבנן.
- ב. שמן הזית שעליו מדובר נטמא במהלך עשייתו.
- ג. תרומה בזמן הזה אינה אלא מדרבנן.

הרב יעקב אפשטיין

חייב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני (תגובה)

הרב י. פרידמן הסיק במאמרו (אמונת עתיד 19 עמ' 22) שאם אדם אכל בשוגג את מעשר העני - חייב הנתינה הוא רק לצאת ידי שמיים או מצד מידת חסידות.

בקביעה זו ישנה לענ"ד התעלמות מדעת הר"ן וסיעת פוסקים גדולה הסוברים שכל שגזל מתנות כהונה ושינה את הגזל או שאכלו במתכוין הפקיע את המצוה מעצמו וע"כ פטור. אבל אם טעה בשוגג ואכלן או שנהנה מהן שלא במתכוין כגון אם אנס המלך את גורנו עדיין מוטל חייב נתינת השווי לכהן.

השאלה ממנה באו הראשונים והאחרונים לחילוק בין מתכוין להזיק או אינו מתכוין היא הסתירה בש"ס וכן ברמב"ם בין הדינים. מחד קבלנו דברי רב חסדא להלכה שהמזיק מתנ"כ או אכלן - פטור וכן בראשית הגז, אם צבעה - נפטר, ומאידך אם נהנה, כגון גבאן המלך בחובו או אם הפריש ואבדו (לגבי ראשית הגז) - חייב בתשלומין.

תוס' תרצו לגבי גבאן המלך שכיון שיכל להתענות אין זה נחשב כהנאה. ואע"פ שבפועל נהנה יש לו טענת פטור. וע"כ בכל מקרה שהמתנות אינן בעין נפטר מליתנם - בין אם הוא הפקיע מצוותו במזיד ובין אם בשוגג ובין אם נאנס ע"י אחרים.

הר"ן דחה דבריו והביא ראיתו מצובע ראשית הגז שוודאי נהנה בה ואעפ"כ נפטר מלשלם, וע"כ תירץ שאם התכוון להפקיע מצוותו - פטור מתשלומין; אבל אם לא התכוון להפקיע מצוותו והמתנות גופן אינן אצלו ולכן אינו יכול ליתנן - אם נהנה מהמתנות - הרי עדיין מוטל עליו חייב תשלומין. ולפי"ז אם הוא היה אנוס בין מחמת עצמו - שלא ידע ואכל, או מחמת אחרים - שהמלך אנסו והוא נהנה (בניגוד לאנפרות שזהו גזל בעלמא) - חייב בתשלומים.

עפ"י דברי הר"ן פירש מהר"י קורקוס את הסתירות בפסקי הרמב"ם. והמהרש"ל (יש"ש חולין פ"י סי' ג) הביא את דברי הר"ן, קילסו "ויפה כתב", ופסק כן להלכה.

הרדב"ז (ח"ה אלף תקמח) כתב לפי הר"ן (בלא הזכרת דבריו) לישב את סתירת פסקי הרמב"ם בראשית הגז, שאם הפרישו ואבד חייב באחריותו, ואם צבעו קודם שנתנו פטור. ותירץ הרדב"ז:

דעתו (של הרמב"ם) ז"ל דכל המתכוין להזיק מתנות כהונה פטור, שכל שנתכוון ליקח מתנות כהונה לעצמו ושינה בהן כגון שאכלן או מכרן או שצבע הצמר וקנאו בשינוי שוב אינו משלם אע"ג דקא משתרשי ליה, שהרי רצה להפקיע עצמו ממצוה זו ויכול להפקיע עצמו בכל אחד מן הדרכים האלו, כיון שהוא ממון שאין לו תובעין, אע"פ שעבר מ"מ שוב אין המצוה מוטלת עליו. אבל היכא שלא רצה להפקיע עצמו מן המצוה אלא שאנסו בית המלך את גורנו בחובו עדיין המצוה מוטלת עליו... וחייב באחריותו.

בהקשר למה שכתב הרב י. פרידמן שכיון שהפירות אינן בעולם פקעה מצותו וגם מדין נהנה יפטר מלשלם - קשה: וכי מי שאוכל משלו ואח"כ התברר שאכל משל חברו ייפטר מתשלומים? והרי נהנה? ואפילו בגזל ומאכיל לבניו שפטורים מתשלומים (ב"ק ק"א ע"ב) היינו דוקא לאחר יאוש אבל קודם יאוש רצה מזה גובה רצה מזה.

ואמנם מצאתי כדבריו בדברי החסדי דוד על התוספתא (פ"י), שקיבל את דרך הר"ן, ובכ"ז טען שאם המתנות אינן בעולם אע"פ שנהנה ולא הפקיע מצוותו במזיד פטור מתשלומים. ובריטב"א (קל"א ע"א) כתב כחסדי דוד ביתר בהירות (והלך בדרך שלישית שלא כתוס' והר"ן), וז"ל:

וכ"ת כשאכל מתנות כהונה נמי הא אשתרשי ליה ואפילו בטובת הנאה אינו משלם. ואיכא למימר דכל היכא דאיהו גופיה אכלינהו או אזקינהו וכלו קרנא דידיה פטור, אבל כל היכא דלא כלו קרנא ופרע מהם חוב ואשתרשי ליה חייב מדרבנן.

היינו מעיקר הדין פטור אבל חכמים הטילו עליו חיוב תשלומין בכל מקום שלא כלה הקרן והוא נהנה מהם. ודבריו מוסברים עפ"י מה שכתב בחידושי לגיטין (מד ע"א, מכת"י הוצאת מוסה"ק) על הברייתא דאנסו גרנו שסיים: "וכל היכא דמדעתיה קנסוה רבנן שלא מדעתיה לא קנסוה", וכאן דווקא שהחיוב בעולם קנסוהו לשלם ומדרבנן.

ולפ"ז אם אכלם, אף בשוגג - פטור מתשלומים, אבל אם מכרם בשוגג חייב בתשלומים. ועם זאת הריטב"א עצמו (קל"ז ע"ב) מקשה לפי שיטתו מדוע בצבען נפטר לגמרי הרי נהנה והן בעולם? ומתקן: "ואיכא למימר דשאני הכא שעשה בהם שינוי בידים וגילה דעתו שנתכוין לגזלה ולהפקיע מן הכהן, וחשבינן ליה כמזיק לו ממון דמכליא קרנא דפטור אע"ג דקא משתרשי ליה דומיא דאכלן, משא"כ בפורע חובו".

אבל מהמקורות שהבאתי נלענ"ד שלא כריטב"א אלא שבכ"מ חייב בתשלומים כיון שנהנה ולא התכוין להפקיע חיובו. ועיין בקצה"ח (סי' קז ס"ק ו) שהסביר עפ"י הר"ן את הרמב"ם לגבי מוכר מתנות כהונה. ויעויין שאף האור שמח (הל' ביכורים פ"ט ה"ד) הסביר את הרמב"ם כר"ן. ועי' חזו"א (י"ד, חולין קלא ד"ה שם) שהביא שיטות תוס' ור"ן, ופרש אליבא דתוס' שבמקום שדעתו לגזול אפילו שנהנה פטור מתשלומים. ומשמע שמסתפק שאפילו לתוס' באינו מתכוין לגזול חייב בתשלומים אם אכלם, עיי"ש! וכיון שלשון השו"ע היא לשון הרמב"ם נראה שהמבארים את הרמב"ם כר"ן יסבירו זאת אף בפסק השו"ע. העולה להלכה שרוב מנין הפוסקים סברו שאם בטעות לא ניתן המעשר לעני - אפילו נאכל המעשר - חייב בנתינת דמי המעשר.

* בהקשר למה שהעיר הרב י. פרידמן (להלן תגובה לתגובה) שהרדב"ז סותר עצמו מפירושו לרמב"ם לתשובתו: הרדב"ז עצמו סיים (על הרמב"ם) שעדיין הדבר צריך אצלו תלמוד, ומסתבר שתשובתו היא לימודו ומשנתו האחרונה.

הרב יואל פרידמן

חיוב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני (תגובה לתגובה)

א. יש לציין שהנפ"מ בין מה שכתבנו להלכה (שחייב לצאת ידי שמים) לבין מה שכתב הרב י. אפשטיין (שחייב בידי אדם) היא רק בשאלה אם אפשר לכפות בבית הדין את מי ששגג ולא נתן את מעשר העני (עי' מהרש"ל יש"ש חולין פ"י סי' ב).

ב. הרב י. אפשטיין בנה את השגתו על סמך הבנתו בדברי הר"ן אך לענ"ד אין להביא ראיה מדברי הר"ן לנד"ד; וז"ל הר"ן:

אבל אנסו בית המלך את גורנו בחובו כיון שלא הפקיע הוא מצוותו ומשתרשי ליה - עדיין מצוותו עליו דמה לי הן מה לי דמיהן.

כוונת הר"ן היא, שכיון שהוא יודע שהוא מחוייב במצוה, ואין הוא מתכוון להפקיע עצמו ממנה והוא אף מרווח מאונס המלך - עדיין, המצוה מוטלת עליו ומחוייב הוא בדמים כי "מה לי הן מה לי דמיהן". אך בנד"ד שהשתמש במעשר עני בשוגג, וכל הדיון מתחיל לאחר שמעשר העני כבר אינו קיים, כר"ע יודו שנפקעה המצוה כיון שאין המצוה חלה אלא על הפירות עצמם - ואלו אינם קיימים, וכ"כ המשל"מ (הל' ביכורים פ"י ה"ח) בהסברת הר"ן. כך משמע גם בדברי רש"י (חולין קלא ע"א) שחייב לעשר באנס המלך גורנו "ממקום אחר וליתן לכהן שוהרי הוא כמוכר".

ואמנם יש להוכיח שלא כדברינו מדברי הרדב"ז (ח"ה סי' א' תקמח) שביאר את דברי הרמב"ם (הל' ביכורים פ"י ה"ח) שחייב באחריות גיזות הצמר אם אבדו כיון שלא התכוון להפקיע עצמו מן המצוה. אך יש לציין שסותר את דבריו בפירושו לרמב"ם שם כתב שרק בגיזות הצמר אמרי' אבד - חייב באחריותן ולא בשאר מתנוות כהונה, ועי' במאמרנו (אמונת עתיד 16 עמ' 22). ורק בגיזות צמר תיקנו חכמים שהבעלים אחראים עליהן, כיון שאין רגילים לגדל בהמה דקה בעיר, ולעולם לא תתקיים מצוות נתינה בגז.

ד"ר אביחיל גרינברגר

צרעת התאנה

תאור תהליך ההאבקה בתאנה הוא סיפור ארוך ומרתק. אין ביכולתי להכנס במסגרת זאת לכל הפרטים. במאמר קצר זה נציג רק פרטים בסיסיים בתהליך ההאבקה, כשההשלכה ממציאות זו נוגעת לשאלת החרקים בתאנה. המעוניינים בתאור מפורט יוכלו לקרוא את מאמריהם המקיפים של י. גליל בעתון "מדע" [(1983) כרך כ"ז (6) 274-277] או של ד. רז ב"עלון הנוטע" [תשנ"ו (1986) חוברות 7-8].

מהלך ההאבקה בתאנה (ובכל מיני הפיקוס) מאופיין בהתאמה מושלמת בין הפונדקאי - תאנה, והטפיל - הצרעה המאביקה. היחסים ביניהם מכונים סימביוזה שמשמעותה טפילות בה שני הצדדים תלויים ונהנים זה מזה. במקרה שלנו הן התאנה והן הצרעה אינן יכולות להשלים את מחזור חייהן ללא פעולות הצד השני.

תאנה (*figus carica*) שייכת למשפחת התותיים (*Moraceae*). העץ הוא דו ביתי, כלומר יש הפרדה בין עצי זכר נושאי פרחים זכריים ובין עצי נקבה נושאי פרחים נקביים. בעץ הזכר הקרוי "קפריפיקוס" קיימים גם פרחי נקבה קצרי עמוד עלי שאינם מגיעים לכלל יצירת פרי אך יש להם תפקיד חשוב בתהליך ההאבקה בהיותם בית גידול לצרעות. בעצי נקבה קיימים רק פרחים נקביים ארוכי עמוד עלי שמבשילים פירות וזרעים.

מיני הפיקוס מואבקים על ידי צרעות קטנות, לכל מין הצרעה המיוחדת שלו. התאנה מואבקת על ידי צרעת בלסטופגה (*Blastophaga psens*), חרק זעיר בגודל כ-2 מ"מ המיוחד לתאנה בלבד. התרבות הצרעות נעשית בתאני הקפריפיקוס. פגת התאנה בקפריפיקוס היא מצעית המכילה פרחי נקבה במרכזה ופרחי זכר סמוך לפתח היציאה. הצרעות מתפתחות בפרחי הנקבה שבפרי. עם הבשלת פרחי הזכר שבפרי בוקעים זכרי הצרעות, מפרים את הנקבות ומסיימים את תפקידם. הנקבות המופרות בוקעות את העפץ בו הן גדלות, טוענות אבקה בדרכן החוצה וממריאות לחפש פרחי נקבה להטיל בתוכם ביצים או להאביקם. פרחי התאנה נחלקים לקצרי עמוד עלי וארוכי עמוד עלי. הפרחים קצרי עמוד עלי גדלים רק בעצי הזכר - קפריפיקוס. בתוכם מטילות הצרעות את ביציהן והצרעות גדלות בתוכם. פרחי הנקבה עם הצרעות הופכים לעפצים ואינם מגיעים לכלל פרי. הפרחים ארוכי עמוד העלי מצויים בעצי הנקבה. הצרעות אינן מצליחות להטיל ביצים בתוכם, אך במאמציהם להטיל ביצים הן מאביקות את הפרחים ומאפשרות הבשלת הפרי והתפתחות זרעים.

הצרעות, במאמציהן לחדור אל פי התאנה הצר, נפגעות, מאבדות את כנפיהן ואברים אחרים ומסיימות את חייהן בתוך פרי התאנה.

הזנים המקומיים בארץ הם פרתנוקרפים - מבשילים ללא צורך בהפרייה.

אמנם הם יכולים להיות מופרים ואז ייצרו זרעים ופרי מעולה יותר.

היום יש עצי תאנה רבים מיובאים הנזקקים להאבקה. יש זנים, גם הם מיובאים, היוצרים פרי בכורות פרתנוקרפי אך להבשלת פירות הקיץ זקוקים להפרייה על ידי צרעות, ולא, הפגות נושרות ללא הבשלה. אחד מהם הוא הזן "נצרת" הנוטל חלק הארי מתוך פרי הבכורות בשוק.

פירות מואבקים ומופרים הם בעלי זרעים ואילו פירות פרתנוקפיים הם חסרי זרעים. בחינת תוך הפרי על ידי אדם שלמד להבחין בין ביציות ובין זרעים, מלמדת האם הפרי הוא תולדת הפרייה או ללא הפרייה.

כזכור, פרי התאנה (לא פרתנוקרפי) מבשיל פירותיו רק הודות להאבקה על ידי הצרעות. הצרעה, עם סיימה את הטלת הביצים (בפרחים קצרי עמוד עלי) או את ההאבקה (בפרחים ארוכי עמוד עלי), מסיימת את תפקידה ויעודה בחיים. רוב המחקרים אודות היחסים בין התאנה ובין הצרעה מסתיימים בשלב זה, ואין התענינות בגורלה של הצרעה. קרוב לודאי שרוב הצרעות מתות בעודן בתוך הפרי. הוזכר שהצרעה מחרפת נפשה כדי לחדור לתוך הפרי ומגיעה פנימה כשהיא פצועה ודוויה, חסרת כנפיים ומחוישה פגועים. "חרוף הנפש" של הצרעה הוא אינסטינקט המבטיח השלמת מחזור החיים הסימביונטי של התאנה ושל הצרעה. האינסטינקט סיים את תפקידו עם השלמת ההאבקה או ההטלה ולצרעה אין מניע ואין אפשרות לצאת מהפרי.

פגרי הצרעות רחוקים מלהיות בשלמותם מלכתחילה ואולי אף ממשיכים להתפורר עד שלא נותר מהם שריד נראה לעין. יש גם לזכור שרוב התאנים הטרויות הנמכרות בארץ הן תולדה של חנטה פרתנוקרפית ללא מעורבות הצרעות. עם זה כדאי לזכור ששכיחה נוכחות של חרקים חיים אחרים בפרי, כגון רימות זבובים, ועל כן יש לבדוק היטב את הפרי קודם אכילתו.

הרב יהודה הלוי עמיחי

אכילת תאנים מופרות

שאלה

ידוע שהתאנים מופרות על ידי צרעה החודרת לתוך התאנה, מפרה אותה ואינה יוצאת ממנה. האם מותר לאכול תאנים?

תשובה

תחילה יש לציין שהתאנה הארץ ישראלית היא תאנה שיכולה להבשיל גם ללא הפריה (פרתנוקרפית), ולכן אין הכרח שכל תאנה יש בה את הצרעה, שהרי היא יכולה להיות מופרית גם ללא כך. אמנם בחור"ל מצוי המין הזקוק להאבקה על מנת לגדל פירות (סמירנה), ובו חייבת להיות הצרעה, אבל בא"י הרי זה ספק. מובן שאין בכך תשובה לשאלה שהרי גם ספק אסור לאכול.

ראיתי הסבר שההיתר לאכילת תאנים נובע מכך שגודל הצרעה המאבקת (בלסטופגה) הוא כ- 1 מ"מ, וכיון שאין הדבר ניכר לעין - אין איסור אכילה. אולם עובדה זו אינה מדויקת שכן במצב של ניגודיות טובה אפשר לזהות עצם של 1 מ"מ ממרחק של 25 ס"מ (סידני ריי, צילום מקרוב, הוצ' פוקוס, עמ' 6).

עם זאת, ברור שאין לפקפק על ההיתר לאכול תאנים וזאת מכמה טעמים: א. הצרעה אמנם נשארת בתאנה אך יש לה דין "בריה" שאינה בטלה באלף (ש"ע יו"ד סי' ק) שהרי במהלך כניסתה לתאנה נושרים ממנה הכנפים וא"כ אין זאת בריה שלמה, והיא בטלה בפרי במידה והיא אינה ניכרת.

דעת הט"ז (סי' קד ס"ק א) היא שכאשר האיסור ניכר ולא ניתן להוציאו מתוך התערובת, אם עלולים לאוכלו בפני עצמו - התערובת אסורה, ולפי"ז התאנה תהיה אסורה. אך נראה שגם לדעה זו, אין הצרעה ניכרת בפני עצמה, ואין אדם רואה את חלקי הצרעה. כמו כן אין אוכלים את הצרעה לבד ולכל היותר היא נאכלת עם התאנה, והרי זה כמו הקום בחמאה שהותר (ש"ע שם סי' קטו סעי' ג). ברור שלדעת הש"ך (נקה"כ סי' קד סעי' א) שאפילו באיסורים רגילים יש ביטול כשנחתך לחתיכות קטנות - בוודאי יש להקל.

ב. בחוברת תורה ומדע (כך יא א תשמו) הוסבר שהתאנה מותרת כי התורה מנתה את התאנה כאחד משבעת המינים א"כ התורה התירתו באכילה, שהרי לא יתכן שהקב"ה שיבח את ארץ ישראל באחד מהמינים האסורים באכילה. כעין זה מצאנו לענין חלב שהוא דם שנעקר ונעשה חלב, והגמ' (בכורות ו ע"ב) הביאה שהמקור לאכילתו הוא מדברי הפסוק "ארץ זבת חלב ודבש", ואי לא דשרי, משתבח לן קרא במידי דלא חזי?!

על כן נראה שאין כל מקום לחשוש בדבר היתר אכילת תאנים, "יאכלו ענוים וישבעו".

הרב עזריאל אריאל

שותפות גוי ויהודי בגידולים

לאחרונה נעשה מקובל מאוד לקיים שותפויות בין יהודים לערבים הגרים ברצועת עזה (בשיתוף רשות האוטונומיה), לשם גידול ירקות ושיווקם בשוק הישראלי. האדמה היא של הגוי, אך הגידול משותף לו וליהודי. ההתקשרות בין הצדדים נעשית עוד פני שהגידולים מביאים "שליש". גמר המלאכה נעשה ע"י פועלים גויים בלבד. האם הגידולים הללו חייבים בתרומה?

- א. תוצרת בבעלות הגוי, שגדלה בקרקע שלו וגמר המלאכה נעשה על ידו - פטורה מתרומה¹; אך אם גמר המלאכה נעשה ע"י ישראל - חייב בתרומה².
- ב. לדעת הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ג), פירות של ישראל, שגמר המלאכה שלהם נעשה ע"י גוי - דינם מדאורייתא כמירוח הגוי; אך נראה מדבריו (שם ה"ד) שאעפ"כ הם חייבים בתרומה מדרבנן. ולדעת רש"י (גיטין מז' ע"א ד"ה דיגונך) דינם כמירוח ישראל אף מדאורייתא. ומתוך כך פסקו הגר"צ עוזיאל (מובא בהר צבי זרעים ח"א סי' יז אות א) והגר"פ פראנק (שם אות ד סעי' ב) שזיתים שגדלו ברשות הגוי, אך גמר המלאכה שלהם היה בבעלות ישראל, חייבים בתרומה.
- ג. יש מחלוקת בין האחרונים אם הולכים אחר המירוח בפירות שהם "לאו בני גורן"³. ולפיכך נראה שתהיה מחלוקת בדיון "מירוח ישראל" בכל המינים (פרט לדגן, תירוש ויצהר וכדו') שגדלו בקרקע של גוי.
- ד. ב"סוריא", מי שקנה פירות מחוברים מבלי לקנות את הקרקע - פטור מתרומה, למרות שהביאו שלישי ונגמרו ע"י ישראל; מפני שבסוריא יש קנין לגוי להפקיע מתרומה⁴.
- ה. י"א שחבל עזה, שהתקדש רק ע"י עולי מצרים, דינו לעניין זה כ"סוריא"⁵. למעשה נראה, שגידולים שגדלו בקרקע של גוי, אך נעשתה בהם שותפות בין יהודי לגוי לפני שהביאו שלישי - ברוב הגידולים הם חייבים במעשרות מספק, ואילו בדגן, תירוש, יצהר וכדו' האם חייבים במעשרות בוודאות⁶. אך אם הגידול נעשה בחבל עזה, הגידולים הללו פטורים לחלוטין מתרומה.

* מאמר זה אינו עוסק בהיבטים נוספים שיש לשאלה זו, כגון: השפעת עסקאות אלו על חיזוק האחיזה הנכרית בארץ על חשבון החקלאות היהודית.

1. רמב"ם (תרומות פ"א ה"א).
2. רמב"ם (שם ה"א - ה"ב).
3. ע"י בחוברת "הפרשת תרומה במערכת הציבורית" (פרק ז' סעי' 1).
4. רמב"ם (שם ה"ט).
5. ויש קנין לגוי להפקיע ולפטור מתרומה: מור וקציעה (סי' שו), ועי' שבת הארץ (פ"ד הכ"ו אות ו).
6. ולכאורה, מכיוון שהם שותפים בגידולים בשעת גמר במלאכה, הנעשה מכוח שניהם, יוצא שטבל וחולין מעורבים זה בזה. אך הרמב"ם (שם ה"כ) מעמיד בעיה זו רק כאשר השותפות היא גם בקרקע, וצ"ע. עוד צ"ע אם אכן נעשה בגידולים אלו מעשה קנין המועיל עפ"י ההלכה. ואם לא נעשה קנין כזה, הרי כל התוצרת היא "מירוח גוי" גמור, ואין בין היהודי לבין הגוי אלא התחייבות ממונית בלבד.

הרב אלי מיימון

שמן זית: בעיות הלכתיות צרכניות

בתקופת חג החנוכה עולה כל שנה מחדש נושא שמן הזית אשר נצרך יותר ויותר לאורך כל השנה אולם לקראת חנוכה הופך להיות למרכיב מרכזי בסל הצריכה המשפחתית לחג.

להלן מס' בעיות הקיימות באיכות וכשרות שמן הזית:

זיופים

כמו בכל שנה גם השנה מן הסתם יתפרסמו לאחר החג תוצאות בדיקות מעבדה של מוצרים שאינם עונים לדרישות התקן או שאינם מתאימים להגדרת המוצר בתווית המוצר, ובמילים אחרות - מזוייפים. הפיתוי של היצרנים לזייף שמן זית הוא עצום! מחירו של שמן זית אמיתי הוא כ-25 ש"ח לליטר, בעוד שהמחיר של שמן סויה הוא 4 ש"ח לערך. לצרכן לא מנוסה קשה מאוד להבחין אם הוכנסו למוצר אחוזים אפילו ניכרים של שמן סויה וכבר פגשנו בחנויות בקבוקי "שמן זית" שלא הכילו יותר מ- 10% שמן זית.

מיותר לציין שבעיית הזיוף יכולה להוות בעיה הלכתית לפוסקים כרמ"א בסוגית הקטניות בפסח.

השלכה נוספת של הזיופים על נושא הכשרות היא הצורך של היצרן לשוות גוון מתאים לתוצרתו מכיון ששמן זית שונה מעט במראהו, בצלילותו וצמיגותו משמנים אחרים. אנו נתקלים לעיתים בהוספה של חומרי צבע אמולספייירים ועוד, במגמה ליצור צלילות וצבע דבר המהווה מכשול נוסף בנושא הכשרות.

תופעה זו גורמת ליצרנים המשתדלים לעבוד "ע"פ הספר" קשיים רבים בהכנסת מוצריהם לשוק, ולשם פיתרון בעיה זו החליטה לאחרונה מועצת הזיתים להנפיק "תווית איכות לשמן ישראל" שתעיד על התאמה בין הכיתוב בתווית לאיכות השמן. איגוד הזיתים עומד בשיתוף פעולה עם מחלקת תעשייה וחרושת ואנו משתדלים לסייע ולהסתייע בגוף זה מתוך תפיסה שכשרות נוגעת גם לתחום האמינות והיושר; אי אפשר לתת תעודת כשרות למוצר שיוצא תחת הכיתוב "שמן זית" ואינו כזה.

ערלה

מקובל היה פעם לחשוב שתחום הזיתים הוא בלעדי למגזרים החקלאים שאינם יהודים. דבר זה התברר כלא נכון והוא מצריך שימת לב נוספת גם לנושא ערלה. הנחה נוספת שבעידן החקלאי המודרני אינה נכונה היא שעץ זית אינו מניב פירות לפני 4-5 שנים.

* ראה עוד מאמרו של מד' חקלאי מאיר פרנקל "שמן זית - אמיתי או לא" אמונת עתיך 13 עמ' 39.

למעשה זנים כמו "נבלי" שמקבלים טיפול והשקיה יכולים להקדים ולתת פרי גם לפני פרק הזמן הנ"ל שלא לדבר על זנים חדשים כ"ברנע" ואחרים שהולכים ונכנסים לשוק בשל מיכון הקטיף ומוציאים פרי גם לאחר שנתיים. כל זה סותר את התפיסה הרווחת שניתן לקנות שמן זית מאינם יהודים גם ללא פיקוח כשרות.

עד כאן סקרנו את הבעיות ההלכתיות היחודיות לשמן זית; כמובן שגם נושאי הכשרות הכלליים מצריכים בדיקה.

איכות רפואית

דבר נוסף שאינו ידוע הוא שסגולותיו הרפואיות של שמן הזית שבגללם הוא נצרך בידי רבים נשמרות רק כאשר יש טיפול נכון לאורך כל הדרך מהעץ ועד לביתו של הצרכן.

א. חשיפה לקרינה אולטרה סגולית מזיקה לאיכותו הרפואית של שמן הזית.

ב. כבישה חמה מצמצמת את איכותו של השמן.

נסיונינו מראה ששמנים המיוצרים במקומות שאינם מסודרים ממוצים בטמפרטורות הנעות סביב 50 מעלות צלסיוס על מנת לקבל כמות מקסימלית של שמן דבר שאינו מונע תווית עם כיתוב "כבישה קרה".

המלצות

כיוון שהשוק מוצף במותגים מחברות שונות ומשונות - חלקן חברות שאינן קיימות כלל - להלן מספר המלצות שיסיעו בידינו לרכוש שמן זית אמיתי, איכותי וכשר:

א. רצוי להעדיף שמן זית בעל תווית איכות של מועצת הזית אם כי דבר זה אינו פותר את שאר בעיות הכשרות.

ב. רצוי לרכוש שמן מחברות מוכרות ולא להתפתות למחירים נמוכים.

ג. יש להעדיף תוויות כשרות ידועות שבמידה רבה פותרות גם את שאר הבעיות שמנינו.

ד. כדאי להיות עירניים לקראת חג החנוכה לפירסומים של הרבנות הראשית בנושא זיופי שמן זית וזיופי כשרות.

מפתח כללי לפי נושאים* (20 חוברות)

* מפתח לפי שמות בסדר אלפבתי

חוברת עמוד

הלכות ארבעת המינים

13	26	הרב יעקב אריאל	עוד על הדקל הקנרי
6	14	הרב יגאל הדאיה	בדיקת אתרוג בזכוכית מגדלת
12	25	הרב יגאל הדאיה	כשרות הלולב הקנרי
12	27	הרב יגאל הדאיה	אתרוגי מרוקו
13	27	הרב יהודה זולדן	הערבה אינה אקליפטוס
12	8	הרב דוד כהן	בדיקת אתרוג בזכוכית מגדלת
12	12	הרב יהודה הלוי עמיחי	מהי ערבה
6	7	הרב נתן רבינוביץ'	דין כל שתיעבתי באתרוג המורכב

הלכות בכורות

17	26	הרב יעקב אריאל	בכורות שנולדות בעדר כבשים
4	24	הרב יגאל הדאיה	הרחקת בכור מנקבות בעדר
5	21	הרב יגאל הדאיה	מום באוזן בכור

הלכות ברכות

2	28	הרב אהוד אחיטוב	קדימה בברכת העץ
6	34	הרב יהודה זולדן	ברכת שהחיינו בנטילת מורכב
11	33	הרב יגאל הדאיה	ברכת שהחיינו על פרי חדש בבין המצרים
5	33	הרב אליעזר מלמד	ברכת "שהחיינו" על פירות מעצים מורכבים
20	11	הרב משה צבי נריה	ברכת הגשמים
7	30	הרב יהודה הלוי עמיחי	שאלת גשמים בחקלאי שלא רוצה גשם

הלכות חדש

3	13	הרב יעקב אריאל	קצירת פסי בידוד לפני העומר
9	14	הרב יעקב אריאל	קצירה לתחמיץ לפני העומר
17	12	הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים	שתי הלחם מהחדש ומהארץ

הלכות חלה

15	23	הרב אהוד אחיטוב	צירוף בצק ומיני מאפה לחיוב חלה
14	10	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: הלכות חלה
15	12	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: הלכות חלה
16	11	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: הלכות חלה
3	27	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה בשבת וי"ט
7	33	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה מעיסת סופגניות
9	31	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה ממשלוחי מנות
10	29	הרב יגאל הדאיה	השלכת החלה לאשפה או שריפתה

שריפת חלה בתנור ביתי הרב יגאל הדאיה 30 10

הלכות כלאים

7	32	הרב אהוד אחיטוב	שתילת כרוב סמוך לשתילי "גאת"
18	29	הרב אהוד אחיטוב	שיחי עגבניות שגדלו בשדה מלפפונים
2	13	הרב יעקב אריאל	ניסויים בכלאים
4	21	הרב שמעון בידן	כלאים בבצלצלים ובתורמוס
11	11	הרב שאול ישראלי	נטיעה בגוש והכלאה באילנות
2	12	הרב דוב ליאור	קיום אילן שהורכב כלאים
5	13	הרב דוב ליאור	כלאים בחממות
7	26	הרב דוב ליאור	כלאים במאכל בהמה
19	33	הרב דוב ליאור	הרכבה על כנה עקרה (מכתב)
6	25	הרב יהודה הלוי עמיחי	בעיות כלאים בגינת הבית
14	29	הרב יהודה הלוי עמיחי	כלאים ב"נענע" בכרם
14	30	הרב יהודה הלוי עמיחי	כלאים בזריעה שאינה לאכילה
11	10	הרב יואל פרידמן	נטיעה בגוש והכלאה באילנות
18	20	הרב יואל פרידמן	הרכבה על כנה עקרה (סרק)
18	26	הרב יואל פרידמן	נטיעת עץ פרי רב-מיני
5	7	הרב אברהם יצחק הכהן קוק	כלאים בבן נח
16	30	הרב שלמה רוזנפלד	גידול נענע בכרם

הלכות ערלה

11	7	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: דיני ערלה
17	30	הרב עזריאל אריאל	שימוש בעלי גפן
19	26	הרב עזריאל אריאל	ערלה בתמרים הנטועים לנוי
7	14	הרב יעקב אריאל	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
7	17	הרב שאול ישראלי	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
5	30	הרב דוב ליאור	זמן קליטה בהעברת שתיל
14	26	הרב דוב ליאור	עלי ורד ועלי ה"לואיזה" לעניין ערלה
6	30	הרב שלמה מן ההר	זמן קליטה בהעברת שתיל
5	32	הרב יהושע י. נויבירט	זמן קליטה בהעברת שתיל
7	31	הרב יהודה הלוי עמיחי	איסור ערלה ב"גאת"
9	18	הרב יהודה הלוי עמיחי	ערלה בשתילים המונחים על יריעת "פלריג"
14	32	הרב יהודה הלוי עמיחי	נטיעה לסייג לעניין ערלה
19	16	הרב יהודה הלוי עמיחי	קישוטי ערלה בסוכה
5	29	הרב יואל פרידמן	תאריך אחרון לנטיעה ללא גוש
5	30	הרב יואל פרידמן	זמן קליטה בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע
6	31	הרב יואל פרידמן	זמן קליטה בהעברת שתיל
7	11	הרב יואל פרידמן	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
8	23	הרב יואל פרידמן	מנין שנות ערלה באתרוג
8	40	הרב יואל פרידמן	שאלות עקרוניות בנושא ערלה במשתלות
9	24	הרב יואל פרידמן	פלפל חריף - ירק או אילן
14	20	הרב יואל פרידמן	דין הנצרים של הרימון ושאר עצים

ערלה בגדר חיה

הרב יגאל קמינצקי 17 2

הלכות שביעית

3	25	הרב אהוד אחיטוב	יין בביעור שביעית ובביעור מעשרות
1	9	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: ק"ש וביעור
7	18	הרב יגאל אריאל	תביעת נזיקין באוצר ב"ד
1	21	הרב עזריאל אריאל	ספיחין בשמינית
2	25	הרב עזריאל אריאל	קניית בצל ותפ"א במוצאי שביעית
2	26	הרב עזריאל אריאל	זמן הביעור בענבים
3	36	הרב זאב וייטמן	הפתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים
14	19	הרב שאול ישראלי	החנטה בלימונים
1	37	הרב יהושע י. נויבירט	אוצר ב"ד או היתר מכירה
2	21	הרב יהודה הלוי עמיחי	שתילים במוצאי שביעית
5	27	הרב יהודה הלוי עמיחי	מי ששכח ולא ביער
1	17	הרב יואל פרידמן	שמן שביעית לנרות חנוכה
2	34	הרב יואל פרידמן	הפתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים
3	21	הרב יואל פרידמן	משלוח מנות מפירות שביעית
3	26	הרב יואל פרידמן	יין של שביעית בליל הסדר
14	17	הרב יואל פרידמן	החנטה בלימונים - מכתב לרה"ג שאול ישראלי

הלכות תולעים

10	14	הרב יעקב אריאל	מלח שנמצאו בו תולעים
1	26	הרב אהוד אחיטוב	תמציות טעם מצמחים שדרכם להתליע
3	24	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת תולעים בתמרים לחרוסת
4	23	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת גרגרי האורז
5	28	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת תולעים ע"י קטן
9	29	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת נגיעות על סמך סימנים חיצוניים
11	25	הרב אהוד אחיטוב	חיוב בדיקת מזון שנמצאו בו סימנים מחשידים
15	35	הרב עזריאל אריאל	הגדרת "מיעוט המצוי"
1	25	הרב יגאל הדאיה	צבע מאכל מחרקים
2	27	הרב יגאל הדאיה	ביצי חרקים במזון
8	25	הרב יגאל הדאיה	מציאת חרקים במסעדה
14	33	הרב יגאל הדאיה	תולעים שנמצאו במלח
8	16	הרב יהודה הלוי עמיחי	בדיקה מידגמית לחרקים במזון
11	21	הרב יהודה הלוי עמיחי	בדיקת העלים הפנימיים בכרוב
20	29	הרב יהודה הלוי עמיחי	אכילת תאנים מופרות
13	22	הרב יואל פרידמן	"מיעוט מצוי" - הגדרתו
8	26	הרב יואל שורץ	חיוב בדיקת דגים מתולעים וטפילים

הלכות תרומות ומעשרות

6	18	הרב אהוד אחיטוב	מעשר שני שאין בו שוה פרוטה
6	29	הרב אהוד אחיטוב	מטבעות לחילול מעשר שני

8	24	הרב אהוד אחיטוב	חילול מע"ש על פרוטה ורבע
12	21	הרב אהוד אחיטוב	זמן הפרשת תר"מ בתמרים
2	9	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: סדר הפרשת תר"מ
9	11	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: דרכי נתינת המעשרות
10	12	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: דיני חילול מעשר שני
12	1	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: דיני תרומות ומעשרות
13	11	הרב מרדכי אליהו	פסקי הלכה: גמר-מלאכה וקביעות למעשר
4	25	הרב יעקב אפשטיין	מרור של מעשר ראשון מספק
10	17	הרב יעקב אפשטיין	עשיית קומפוסט מתרומה ותר"מ
13	31	הרב יעקב אפשטיין	מעמד אשה נשואה לדין עניות ועשירות
14	36	הרב יעקב אפשטיין	קביעות למעשרות בהכנסה למכונת
20	24	הרב יעקב אפשטיין	חיוב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני
3	9	הרב יעקב אריאל	מרור של מעשר ראשון מספק
4	13	הרב יעקב אריאל	הפרשת תר"מ מנשר הקומביין
8	12	הרב יעקב אריאל	הפרשת תר"מ מנשר הקומביין
13	14	הרב יעקב אריאל	תר"מ בנבטים
18	28	הרב יעקב אריאל	הקנאת מעשר עני בקנין חצר
4	17	הרב עזריאל אריאל	התחלת גמר מלאכה בבית
5	35	הרב עזריאל אריאל	תר"מ בקליפות ועלים, במשנת הגר"ש ישראל זצ"ל
6	27	הרב עזריאל אריאל	אתרוג של מעשר ראשון
7	22	הרב עזריאל אריאל	"בית האוצר" - מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם
7	34	הרב עזריאל אריאל	הפרשה מראש בגינת הבית
8	20	הרב עזריאל אריאל	תר"מ לפירות ההדר בגינת הבית
9	27	הרב עזריאל אריאל	דרכי נתינת מעשר ראשון בחסה למרור
9	33	הרב עזריאל אריאל	חיוב כהן בנתינת מעשר ראשון
11	29	הרב עזריאל אריאל	הגדרת תלוש בבצל שלא נאסף
11	36	הרב עזריאל אריאל	נתינת מעשר עני
12	16	הרב עזריאל אריאל	עני היכול לקבל מעשר עני
12	19	הרב עזריאל אריאל	עגבניות שנקטפו מיד אחר ראש השנה
13	18	הרב עזריאל אריאל	קביעות למעשרות בהכנסת פירות למכונת
16	27	הרב עזריאל אריאל	הפרשת תר"מ סמוך לגיל בר-מצוה
16	29	הרב עזריאל אריאל	נתינת המעשרות בחיטה למצות ובחסה למרור
20	30	הרב עזריאל אריאל	שותפות גוי ויהודי בגידולים
4	10	הרב שמעון בירן	נוסח הפרשת תר"מ מקציר החיטה
10	27	הרב שמעון בירן	איסוף ענבים ע"י נכרים - מירוח נכרי
10	29	הרב שמעון בירן	ברכה אחת על הפרשת מינים שונים
15	27	הרב אליעזר וייל	גידולי רשות הרבים - חיובם בתרומות ומעשרות
14	27	הרב דורון ותקין	מכירי עניים במעשר עני
3	23	הרב דוב לנדא	קביעות למעשר בחממה
14	13	הרב משה צבי נריה	אתרוג בט"ו בשבט
10	25	הרב יהודה זרחיה סגל	נאמנות בעל המלון על הפרשת תר"מ
1	13	הרב יהודה הלוי עמיחי	מעשר בפירות החונטים במוצאי שביעית
5	17	הרב יהודה הלוי עמיחי	נתינת מעשר ראשון בימינו
15	15	הרב יהודה הלוי עמיחי	יבול קיבוצים שיש בהם חברים נכרים
6	35	שמואל עמנואל	הפרשת תר"מ מנשר הקומביין

3	28	הרב יואל פרידמן	קביעות השנה למעשר בפירות החונטים מוקדם
7	28	הרב יואל פרידמן	שמן תרומה טמאה לנר חנוכה
13	35	הרב יואל פרידמן	ספק מעשר עני בעגבניות
15	32	הרב יואל פרידמן	הפרשת תר"מ בשסק, שקד והדרים
15	33	הרב יואל פרידמן	מתנות לאביונים ומשלוח מנות ממעשר עני
16	22	הרב יואל פרידמן	מעשר עני מהיבול שנותר בשדה
19	22	הרב יואל פרידמן	חיוב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני
20	26	הרב יואל פרידמן	חיוב תשלומים כאשר לא נתן מעשר עני
20	25	הרב יואל פרידמן	נתינת שמן תרומה לכהן
18	30	הרב מרדכי רבינוביץ	הפרשת תר"מ ע"י קטן הסמוך לגיל בר-מצוה
18	32	הרב רפאל שוואב	חובת השבת אבידה במעשר עני

הגות (ומאמרי מערכת)

14	7	הרב אלישע אבינר	החקלאות - ערך או פרנסה
1	7	הרב עזריאל אריאל	שמיטת כספים וצדק חברתי במשנת הראי"ה
1	32	הרב עזריאל אריאל	בעוון שמיטה גלו ישראל
3	7	הרב עזריאל אריאל	קדושת החקלאות בארץ ישראל במשנתו של הראי"ה
4	5	הרב עזריאל אריאל	נטיעתם של צדיקים
5	9	הרב עזריאל אריאל	האדם מול הבריאה (לטעם מצוות כלאיים)
7	36	הרב עזריאל אריאל	עבר הירדן נחלה לישראל
8	35	הרב עזריאל אריאל	שתתן טעם טוב בפירות
9	8	הרב עזריאל אריאל	להיות בריתי את הלוי
16	7	הרב עזריאל אריאל	בצדקה תיכונני
7	8	הרב יעקב אריאל	למטר השמים תשתה מים
8	7	הרב שמעון בירן	חשבון נפש של ראש השנה לאילנות
18	7	הרב שמואל דוד	ט"ו באב
11	5	הרב יגאל הדאיה	מגלות לגאולה
13	7	הרב דורון ותקין	מעשר עני במקום מעשר שני
15	7	הרב יהודה זולדן	פורים - לחלוק כבוד לארץ ישראל
19	7	הרב יהודה זולדן	ארבע ושבעה מינים בסוכות עזרא ונחמיה
10	32	הרב יהודה הלוי עמיחי	יציאת מנהיג מארץ ישראל
1	5	הרב יואל פרידמן	אני בריה וחברי בריה
2	5	הרב יואל פרידמן	מחודש כסלו לחודש שבט
3	5	הרב יואל פרידמן	מאפלה לאור גדול
4	7	הרב יואל פרידמן	הקץ המגולה בתחיית החקלאות
5	5	הרב יואל פרידמן	בזכירה - סוד הגאולה
6	5	הרב יואל פרידמן	טעמו של אתרוג
7	5	הרב יואל פרידמן	והריקותי לכם ברכה עד בלי די
8	5	הרב יואל פרידמן	אילן אילן במה אברכך
9	5	הרב יואל פרידמן	שמור את חודש האביב
10	5	הרב יואל פרידמן	מצוות הביכורים
11	13	הרב יואל פרידמן	לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב
13	5	הרב יואל פרידמן	שמן זית לנרות חנוכה
14	5	הרב יואל פרידמן	לזכרו של הרה"ג משה צבי נריה

15	5	הרב יואל פרידמן	עיבור השנה בארץ ישראל
16	5	הרב יואל פרידמן	ברכת האילנות
17	5	הרב יואל פרידמן	מתן תורה במדבר
18	5	הרב יואל פרידמן	והיה אמונת עתיק
19	5	הרב יואל פרידמן	מעשר עני ומעשר שני
20	5	הרב יואל פרידמן	שלך גדולה משלהם
12		הרב יגאל קמינצקי	לחנוכת משכנו החדש של מכון התורה והארץ
17	16	הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים	נעשה ונשמע אימתי נאמר
6	10	הרב צבי שורץ	ארץ שבעת המינים
10	8	הרב צבי שורץ	החרוב - עץ יהודי
12	4	הרב צבי שורץ	על שלושה חגים העולם עומד
17	7	הרב צבי שורץ	הביכורים - אחרית כראשית
20	7	הרב צבי שורץ	חודשי השמן והדבש
7	7	הרב מ"מ שניאורסון מליובביץ'	מאמין בחי העולמים וזורע

חינוך

1	27	הרב משה הרשטיק	המצוות התלויות בארץ במערכת החינוך
2	29	הרב משה הרשטיק	חינוך לאכילת מוצרי מזון נקיים מחרקים
3	29	הרב משה הרשטיק	חלה לבנות ישראל
5	49	הרב משה הרשטיק	קירוב התלמיד לשמירה על מצוות ערלה
12	28	הרב משה הרשטיק	סיוור בגן המצוות
15	37	הרב משה הרשטיק	תרשים זרימה: מזון החייב בתר"מ
9	35	גדעון נאור	החרקים והאדם למגזר החילוני
12	31	גדעון נאור	תכניות המדרשה בבניין הקבע
13	37	גדעון נאור	תערוכה ופעילות לבתי ספר היסודיים בנושא יישוב א"י
14	37	גדעון נאור	שמן הזית במצוות התורה (פעילות לבתי"ס)
16	33	גדעון נאור	מהגורן אל הפיתה
17	35	גדעון נאור	תהליך הבאת הביכורים
18	34	גדעון נאור	אבות האומה - ערכים בראי היהדות
7	39	הרב צבי שורץ	מצוות הארץ - חינוך לדרך ארץ

כשרות

16	14	הרב יעקב אריאל	כשרות הלציטין לפסח
18	36	הרב יעקב אריאל	בשר עוף למהדרין
17	39	הרב משה ברנס	פיקוח לירקות עלים ללא חרקים
9	32	הרב יגאל הדאיה	כשרות החלב בפסח
20	31	הרב אלי מיימון	שמן זית - בעיות הלכתיות צרכניות
17	37	הרב שבתי נאומבורג	נהלי כשרות במאפיות
19	34	הרב שבתי נאומבורג	כשרות באולמות השמחה

סקירות מדעיות

4	32	אג' אסף אבטבי	בעיות ערלה וכלאיים בהדרים
---	----	---------------	---------------------------

4	35	פרופ' משה בר-יוסף	נטיעה צפופה בהדרים והשפעתה על היבולים
9	34	ד"ר אליקום ברמן	נתינת נבילות לעובדים זרים
19	36	ד"ר אביחיל גרינברגר	גידול ירקות במצעים מנותקים
20	27	ד"ר אביחיל גרינברגר	צרת התאנה
10	36	טכנ' מזון יובל הדר	החרקים בקמח ודרכי ההתמודדות איתם
2	33	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בירקות עלים ובירקות מוקפאים
3	33	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון
4	36	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון
5	53	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון
6	39	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון
7	45	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון
8	45	מעבדת מכון התורה והארץ	סיכום שנתי - חרקים בקטניות ובכרוב
8	46	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בירקות עלים ובפירות יבשים
9	37	מעבדת מכון התורה והארץ	איך לנקות כרוב מחרקים
10	42	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בפיצוחים
10	42	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בשימורי ארטישוק
11	42	מעבדת מכון התורה והארץ	מאפיינים להימצאות חרקים בקטניות ובגרעינים
11	44	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בירקות עלים
12	33	מעבדת מכון התורה והארץ	סימני נגיעות בקטניות ובגרעינים
12	34	מעבדת מכון התורה והארץ	חומס מעובד ונקוי חסה
13	40	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בתבלינים
14	38	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בתבלינים
15	38	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בירקות קפואים
16	32	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים בפירות יבשים
3	31	מד' חקלאי, מאיר פרנקל	סיכום ניסוי בגיזום אפרסק
13	39	מד' חקלאי, מאיר פרנקל	שמן זית - אמיתי או לא?
11	37	הרב יואל פרידמן / מאיר פרנקל	כלאי אילן - סקירה הלכתית ומקצועית
5	51	ד"ר ישי פנטנוביץ	תולעים בבעלי חיים
1	29	אג' מרדכי שומרון	סיכום שנת השמיטה במצע מנותק
2	31	אג' מרדכי שומרון	פתרון לבעיית הערלה במשתלות
6	37	אג' מרדכי שומרון	הפיטם של האתרוג
7	41	אג' מרדכי שומרון	מנין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר
8	37	אג' מרדכי שומרון	מנין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר
9	22	אג' מרדכי שומרון	תכונות הפלפל החרוף
13	30	אג' מרדכי שומרון	השוואה בוטנית בין הערבה לאקליפטוס
14	25	אג' מרדכי שומרון	נצרים וחוטרים בעצי פרי
8	41	אג' יוסי שחר	בעיית החרקים בקטניות, סקירה מדעית

שונות

17	34	הרב עזריאל אריאל	מיני מאפה חלביים לחג השבועות
5	26	הרב יעקב אפשטיין	נתינת נבילות לעובדים זרים
12	23	הרב יעקב אפשטיין	דייג לשם הנאה
15	19	הרב יעקב אפשטיין	שימוש במים מטוהרים לנטילת ידיים
19	31	הרב יעקב אפשטיין	יציאה לטיול מסוכן

19	42	הרב יגאל הדאיה	הלכות חול המועד למגדלי ירקות בחממה
19	12	הרב דורון ותקין	סימנים בליל ראש השנה
10	21	הרב יהודה זולדן	הקדשת ביכורים בזמן הזה
11	17	הרב יהודה זולדן	נטיעת אילנות בהר הבית ובחצר בית הכנסת
18	15	הרב יהודה זולדן	משום יישוב ארץ ישראל - בעצי שבעת המינים
17	18	הרב שאול ישראלי	הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל
6	22	הרב משה דוד מכבי לוונטהאל	בציר ענבים בחול המועד
20	15	הרב דב לנדא	הזית
6	22	הרב יהושע י. נויבירט	בציר ענבים בחול המועד
8	8	הרה"ג משה צבי נריה	"בבואכם - ביאת כולכם"
3	17	הרב יהודה הלוי עמיחי	קטניות בהלכה
11	34	הרב יהודה הלוי עמיחי	צער בעלי חיים בדייג
16	34	הרב יהודה הלוי עמיחי	ברכת האילנות: פסקי הלכה ונוסח הברכה
18	11	הרב יהודה הלוי עמיחי	יציאה לטיול מסוכן
6	28	הרב יואל פרידמן	סכך מעציץ שאינו נקוב
16	18	הרב יגאל קמינצקי	שימוש בסבון, משחות, ותמרוקים בפסח
18	32	הרב רפאל שוואב	קטניות בפסח
18	33	הרב רפאל שוואב	מצה משלכם
18	33	הרב רפאל שוואב	ברכת האילנות
17	17	הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים	"לכם" בעצרת